

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра історії

Кваліфікаційна робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: «Житлове питання» за радянськими комедійними телефільмами
1960-х – початку 1980-х рр. »

Виконала: студентка 4-го курсу навчання

Спеціальності: 032 «історія та археологія»

Освітньо-наукової програми «Історія та археологія»

Ткачук Софія Олександрівна

Науковий керівник: Григор'єва Т. Ю.

Phd, Кандидат історичних наук

Рецензент: Гайдай О. Ю.

Кандидат історичних наук

Кваліфікаційна робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« _____ » _____ 2024 р.

Київ 2024

Декларація академічної доброчесності

студента/ки НаУКМА

Я, Ткачук Софія Олександрівна

студент/ка 4-ого р. н. факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032
“Історія та археологія”

адреса електронної пошти: sofiia.tkachuk@ukma.edu.ua.

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему ««Житлове питання» за радянськими комедійними телефільмами 1960-х – початку 1980-х рр.» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unichек.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Підпис студента/ки

АНОТАЦІЯ
кваліфікаційної роботи

Тема: «Житлове питання» за радянськими комедійними телефільмами 1960-х – початку 1980-х рр.»

Автор: Ткачук Софія Олександрівна, студент(ка) 4-го р. н. першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньої програми «Історія»

Науковий керівник: Григор'єва Т. Ю.

Захищена: " ____ " _____ 2024 р.

Короткий зміст роботи: Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню «житлового питання» у радянських телефільмах періоду «застою». Для розкриття теми було самостійно сформовано джерельну базу. Головними критеріями, що вплинули на формування вибірки стали: дата виходу, жанр. Крім цього, головним орієнтиром слугував сюжет, де житлове питання виступає рушієм картини. Також, у роботі проаналізовано історіографію дотичну до теми житлобудівництва та радянського телебачення і кіно. В роботі виділено аспекти, що пов'язані із «житловим питанням» які висвітлюються у фільмах: механізм отримання квартири, житлові та побутові проблеми, вплив на стосунки тощо. Крім цього, здійснено спробу визначити чому у фільмах представленні окресленні теми.

Зміст

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1 ЖИТЛО ЯК ПРОБЛЕМА Й ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ: ДО РОЗУМІННЯ РАДЯНСЬКОГО ПОВСЯКДЕННЯ ДОБИ "ЗАСТОЮ"	8
<i>1.1. «Житлове питання» у Радянському Союзі .....</i>	<i>8</i>
<i>1.2. Початки та розвиток радянського телебачення: переваги, аудиторія, проникнення у побут .....</i>	<i>13</i>
<i>1.3. Специфіка радянського телебачення у період «застою» .....</i>	<i>17</i>
РОЗДІЛ 2 ОТРИМАННЯ ЖИТЛА ТА НЕДОЛІКИ ЖИТЛОБУДІВНИЦТВА У ФІЛЬМАХ ПЕРІОДУ «ЗАСТОЮ»	23
<i>2.1. Як отримати квартиру у Радянському Союзі? .....</i>	<i>23</i>
<i>2.2. Недоліки будівництва, наказані у радянських фільмах .....</i>	<i>30</i>
РОЗДІЛ 3 ЗОБРАЖЕННЯ ЖИТЛА У ФІЛЬМАХ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЖИТТІ ГЕРОЇВ.....	37
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	53

Вступ

Забезпечення населення житлом було перманентною проблемою впродовж всього існування Радянського Союзу. «Житлове питання» стало вагомим політичним важелем та інструментом для маніпуляції суспільством. Зокрема, вплинуло на формування особливої культури радянського повсякдення. А провадження кожної наступної кампанії житлобудівництва знаходило своє вираження у різних засобах інформації: пресі, кіно, літературі, анекдотах, телебаченні тощо.

У період «застою» телебачення активно розвивається та стає невід'ємною частиною радянського повсякдення. Для пересічного громадянина практика дивитись телевізор стає одним із способів проведення власного дозвілля, для влади – черговим інструментом для донесення пропагандистських ідей. Для 1965-1985 років характерна фільмізація телебачення. Тобто, транслявання фільмів починає займати більшу частину програмного часу. Крім цього, стрічкам даного періоду, як правило, притаманна уніфікованість та висвітлення повсякденності. У контексті нашої теми важливо підкреслити, що важливим місцем дії у фільмах періоду «застою» стають квартири героїв. Крім цього «житлове питання», як невід'ємна складова радянського життя, стає ще однією темою для сюжетів фільмів.

Актуальність дослідження обумовлена малим науковим інтересом до фільмів брежнєвського періоду. Для дослідників теле/кіновиробництва 1965-1985 р.р, предметом для дослідження стають так звані «поличні фільми». Окреслене явище стало характерною рисою кінематографу періоду «застою», що зумовлювалось посиленням цензури. Крім цього, актуальність даної роботи визначається об'єктом дослідження. Зазвичай, матеріалами для дослідження «житлового питання», стають архівні справи, джерела усної історії (інтерв'ю), нормативно-правові документи тощо. Тим часом, аналіз «житлового питання» в радянських фільмах є недостатнім.

Об'єктом роботи є «житлове питання» у Радянському Союзі.

Предмет - висвітлення «житлового питання» у СРСР на радянських телевізійних стрічках періоду «застою».

Мета роботи проаналізувати, як у радянських комедіях періоду «застою» висвітлюється «житлове питання».

З поставленої мети випливають наступні *завдання*:

- Охарактеризувати специфіку житлової ситуації у СРСР, а також, особливості та розвиток радянського телебачення;
- Виділити теми, які фігурують у радянських фільмах, що стосуються «житлового питання», та визначити, чому саме на них зацентовано увагу;
- Проаналізувати, як зображується житло у фільмах, якого значення набуває помешкання у кіно/телестрічках та у яких контекстах фігурує в них житло;

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період «застою». Саме у даний час телебачення активно розвивається та стає частиною повсякдення більшості радянських громадян.

Методологія дослідження відповідає специфіці джерела. Фільми – є синтезом двох оповідних інструментів – слова та зображення. Візуальні джерела є багатограними, адже містять низку знаків, культурних кодів, символів. Крім цього, радянські фільми містять ідеологічні наративи, що ускладнює аналіз джерела як такого. Також, авторські та технологічні (монтаж) винаходи можуть вносити особливий або додатковий підтекст.

У роботі було застосовано принципи *семіотичного та іконографічного підходів*. Останній метод передбачає акцентування уваги на зображенні предметів, що допомагають визначити та зрозуміти загальну композицію. При цьому, важливо звернути увагу на період та відповідний контекст створення

одиниці дослідження¹. Семіотичний аналіз допомагає інтерпретувати джерело. Фільм – як одиниця нашого дослідження – передбачає прочитання інформації подібно до тексту. Кожен кадр у фільмі містить певний меседж, що вкладений у знаки².

Історіографічну базу нашого дослідження формують праці, що стосуються радянського телебачення, кінематографу, повсякдення та безпосередньо житлової ситуації в СРСР.

У контексті об'єкту дослідження особливу увагу було приділено монографії Стівена Харіса «Комунізм на завтрашній вулиці» (2012)³. Дослідник, порівнює радянський та європейський досвід житлобудівництва. Крім цього, у фокус дослідження увійшли низка явищ, що виникали під час вирішення «житлового питання»: черги на житло, скарги населення до влади, побутові аспекти життя, дизайн інтер'єру радянського житла тощо. Основою для кращого розуміння радянської повсякденності стали праці Наталії Лебіної⁴. Адже більшість досліджень авторки присвячені висвітленню повсякденних та соціальних практик у Радянському Союзі, у тому числі «житловому питанню».

Ключовими роботами для дослідження радянського телебачення стали праці Крістена Бьонкера⁵ та Крістен Еванс⁶. Згадані праці взаємодоповнюють одне одного. Еванс зосереджується на розвитку телебачення у період «застою» на основі архівних документів, телевізійних записів тощо. Розглядає структуру

---

¹ Ковалевська О. Візуальні дослідження та іконографія: проблема розмежування об'єкта, методу та понятійно-категоріального апарату. *Спеціальні історичні дисципліни*. 2013, №22. С. 294–302.

² Ширма Р., Котляр С. Семіотична концепція в кінематографі. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2018, №2, 79-88 с.

³ Harris S. *Communism on Tomorrow Street Mass Housing and Everyday Life after Stalin*, Washington, 2012. 394 p.

⁴ Лебина Н. *Пассажиры колбасного поезда: этюды к картине российского города 1917–1991*. Москва, 2019. 584 с.; Лебина Н. *Повседневность эпохи космоса и кукурузы. Деструкция большого стиля*. Санкт-Петербург, 2015. 484 с.

⁵ Bönker K. *Television and Political Communication in the Late Soviet Union*. London: Lexington Books. 2016. 295 p.

⁶ Evans C. E. *From Truth to Time: Soviet Central Television, 1957-1985*. Berkeley, 2010. 208 p.

радянського телебачення та його специфіку. Тим часом, Крістен Бьонкер приділяє увагу соціальному виміру: значення та роль практики перегляду телевізора у житті пересічного населення, смаки аудиторії, входження телебачення у повсякдення радянської людини тощо.

Праці Марії Косиної розкривають аспекти що стосуються радянського кінематографу та виробництва фільмів загалом⁷. Праці кінокритиків Віктора Фоміна⁸ та Валерія Головського⁹ стали доповненням для розуміння теле- та кіновиробництва «зсередини», адже обидва автора працювали у даній сфері в період «застою».

Також, у контексті нашої роботи варто відмітити праці: Крістен Рот-Ей, Ярослава Журовальова, Дениса Козлова та Елеонори Гілбурд, Олександра та Олени Прохорових, Елен Міцкевич, С'юзен Рід тощо.

Джерельною базою для дослідження слугує самостійно сформована вибірка фільмів. Критеріями відбору стрічок стали: рік випуску фільмів – 1965-1985 рр. Адже у даний час активно розвивається радянське телебачення та стає частиною повсякдення для пересічного населення.

На кількість джерел у вибірці також вплинув жанр. Було обрано комедії – як один із популярних жанрів в радянському кінематографі та телебаченні. Основним критерієм при формуванні вибірки стала відповідність фільмів нашому науковому зацікавленню. Тобто, «житлове питання» у стрічці *опиняється в центрі сюжету*. Крім цього, для нас важливо, щоб події фільму відбуваються у місті, адже проведення житлової кампанії першочергово було орієнтовано на міський простір.

---

⁷ Косинова М. Активизация телевидения и видео в период «застоя» как один из факторов снижения кинопосещаемости *Вестник*. 2016. №11. 248–253 с.; Косинова М. Кинорепертуар и зрительские предпочтения в эпоху «застоя». *Вестник*. 2016. №6. 255–261 с.

⁸ Фомин В. Кино и власть. Советское кино: 1965–1985 годы. Документы, свидетельства, размышления. Москва, 1996. 371 с.

⁹ Головской В. Кинематограф 1970-х: между «оттепелью и гласностью» Москва. 2004. С. 118

У межах нашої вибірки присутні телефільми та кінофільми. Підкреслимо, що до вибірки увійшли кінофільми, адже у період застою кіностудії починають працювати на замовлення телебачення. Як правило, кінофільми транслювались паралельно або через певний проміжок часу по телевізору. Підкреслимо, що меседж у кіно/телефільмах залишається однаковим. Проте, з практичної та некомерційної точки зору телебачення у період «застою» стає популярнішим. Відповідно, телефільми стали основою нашої джерельної бази.

Таким чином, «житлове питання» у нашій вибірці висвітлюється у 8 телевізійних стрічках: «За сімейними обставинами» (1977) / Реж. Олексій Корнєєв, «Старий Новий рік» (1980) / Реж. Наум Ардашніков, «Кішка на радіаторі» (1977) / Реж. Сергій Євлахишвили, «Іронія долі» (1975) / Реж. Ельдар Рязанов, «Маленькі комедії великого будинку» (1974) Реж. / Валентин Плучек, «Ключ» (1980) / Реж. Олексій Корнєєв, «Етюд для доміно з роялем» (1982) / Реж. Головня Євгенія, «Спільна стіна» (1972) / Реж. Нодар Манагадзе.

Також, джерелом для дослідження стали 2 кінофільми «Непосиди» (1968) / Реж. Віктор Іванов, «Неочікувано-негадано» (1983) / Еміль Багринський.

Крім цього, у дослідженні залучаємо приклади з «додаткової вибірки» - 4 кіно та телефільмів, де «житлове питання» висвітлюється фрагментарно.

Структура даної роботи обумовлена метою та її завданнями. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел та літератури. Перший розділ – контекстуальний. Де охарактеризовано особливості та розвиток житлової ситуації у СРСР, розглянуто житло з точки зору інструменту влади для маніпуляції суспільства та виховання населення. Крім цього у даному розділі розглянуто специфіку та становлення радянського телебачення. Зокрема приділено увагу: перевагам, фільмізації ТБ та способам зацікавлення власної аудиторії. Другий розділ присвячений роботі із джерелами. У даній частині виділено основні теми, що фігурують у контексті «житлово питання», а також, здійснено спробу пояснити, чому у фільмах

можемо побачити окреслені згадки. У третьому розділі проаналізовано зображення квартир кіногероїв та їх значення у житті персонажів

Розділ 1 Житло як проблема й телебачення як інструмент: до розуміння радянського повсякдення доби "застою"

1.1. «Житлове питання» у Радянському Союзі

У Радянському Союзі кардинальна нестача житла була об'єктом для суспільних маніпуляцій. Упродовж всього часу існування СРСР, влада залишалась монополістом на будівництво житла та розподіл квартир серед радянських громадян. Варто підкреслити, що у радянському контексті поняття «приватна власність» практично зникає або ж набуває нових форм. В історіографії зустрічаємо термін «публічна приватність»¹⁰. Тобто, якщо брати до уваги традиційне розуміння права на власність, радянське житло початково не мало суто індивідуального характеру¹¹. У таких умовах, помешкання ставало своєрідним інструментом для «виховання суспільства». Хочемо погодитись із тезою С'юзен Рід, що радянська квартира ставала *«будівельним майданчиком» комуністичного способу життя, адже саме там відбувалось становлення «нової радянської людини»*¹².

З приходом більшовиків до влади почалось вирішення «житлової ситуації». Робітники, як найбільш «правильний» клас, соціальна опора більшовиків, очікували на покращення своїх житлових умов, адже більшість з них проживала у робітничих-казармах¹³. Очікувано, одним із перших рішень більшовицької влади стає націоналізація житла «ворожого класу буржуазії»¹⁴. Проте, бажаючих та нужденних отримати кращі умови проживання було значно більше, ніж наявних помешкань. Внаслідок чого було встановлено

---

¹⁰ Siegelbaum L. W. *Borders of Socialism: Private Spheres of Soviet Russia*. New York, 2006. P.10

¹¹ Там Само - С. 9.

¹² Reid S.E. *The Meaning of Home: "The Only Bit of the World You Can Have to Yourself"*. New York, 2006. P. 148.

¹³ Лебина Н. *Пассажиры колбасного поезда: этюды к картине российского города 1917–1991*. Москва, 2019. С. 356.

¹⁴ Там само - С. 134.

житловий мінімум для однієї людини. Даний показник варіювався від 8 м/кв до 5 м/кв на особу¹⁵.

Стандартизація житлового простору у пореволюційний період породила практику «ущільнення» - переселення незнайомої, але «правильної» за соціальним походженням і політичними переконаннями, людини до сім'ї «колишніх», що мають «зайві метри житлового простору»¹⁶. Дане явище стало початком радянської комунальної квартири. Водночас, дискусії про можливість виховання «нової радянської людини» у «колишньому буржуазному просторі» підштовхнули до активного будівництва комунальних будинків. Їх відмінність полягала в плануванні, наявності «додаткового простору» (кухні, вбиральні), тощо. При цьому, житлова площа надавались «потрібним» владі людям. Це був спосіб спонукати людей до праці. Крім цього, втрата роботи означала звільнення наданої житлової площі¹⁷.

Стівен Коткін стверджує, що комунальний принцип розселення ставив кожного в рівні умови, що, відповідно, впливало на психологію та поведінку людей¹⁸. Побутове життя кожної людини не було відокремлене від суспільного. Це породжувало практику взаємного нагляду, що заохочувалось радянською владою. Відповідно, втрачалась індивідуальність у повсякденні окремої людини.

У сталінський період, у житлобудівництві прикметним було тяжіння до «високої архітектури», що отримало назву «сталінський ампір». Характерним стало будівництво помешкань підвищеного комфорту – «сталінські висотки»¹⁹. Це споруди які вирізнялись декоративністю та просторістю. Проте, як правило, дане житло не призначалось для значної частини пересічного населення.

---

¹⁵ Лебина Н. Повседневность эпохи космоса и кукурузы. Деструкция большого стиля. Санкт-Петербург, 2015. С. 29

¹⁶ Там Само – С. 26

¹⁷ Фіцпатрик Сталінізм С.144.

¹⁸ Kotkin S. The search for the socialist city. Russian History. 1996. Vol. 23, no. 1– 4. P. 231.

¹⁹ Лебина Н. Повседневность эпохи космоса и кукурузы. Деструкция большого стиля. Санкт-Петербург, 2015. С. 116.

Важливо наголосити, що одразу після приходу більшовиків до влади, житло стає предметом стратифікації суспільства. Кращі житлові умови могли отримати представники радянської номенклатури та люди «за великі заслуги перед партією»²⁰. Можливість проживати у комфортному помешканні, також мало спонукати населення до «правильної», тобто лояльної, поведінки щодо радянського керівництва, яке це помешкання надавало.

У післявоєнний період житловий фонд СРСР зазнав значних втрат. Історіографія надає різну оцінку збитків внаслідок бойових дій. Зокрема, йде мова про знищення як мінімум третини жилої інфраструктури у великих містах СРСР.²¹ Іван Пилипенко вказує, що було знищено приблизно 70 млн м/кв житлової площі²².

Микита Хрущов започатковує проведення масової житлової кампанії на подальші десятиліття. Перші нововведення у контексті житлової політики були пов'язані із десталінізацією архітектури. Тобто, проводилась політика викорінення елементів, що були притаманні сталінському ампіру. Пілястри, колони, вежі, балкони та низка предметів декоративного оздоблення - ототожнювали із «надмірностями» минулої влади²³. Така політика спонукала тогочасних архітекторів до мінімалізму при розробленні подальших проєктів для масового будівництва.

«Десталінізація архітектури» стає початковим етапом «житлового буму», що датується 1956 роком після XX з'їзду КПРС. У даний період було сформовано основні засади будівництва в СРСР з 1956 по 1963 рр. Зокрема, затверджено планування типових будинків, згодом, у народі прозваних «хрущовками». За оцінками дослідників, наступні роки активного будівництва

---

²⁰ Harris S. Communism on Tomorrow Street Mass Housing and Everyday Life after Stalin, Washington, 2012. P.151.

²¹ Там само. - С.88.

²² Пилипенко И. Динамика жилищного строительства в республиках СССР в 1920–1980-е гг. Москва, 2021. С. 581.

²³ Лебина Н. Повседневность эпохи космоса и кукурузы. Деструкция большого стиля. Санкт-Петербург, 2015. С. 40.

збільшили житловий фонд Радянського Союзу у 2 рази²⁴. Обсяги річного будівництва варіювались у середньому до 95-108 млн м/кв, тим часом у минулому десятилітті показники не сягали більше, ніж 48 млн м/кв²⁵. Збільшення результатів будівництва пов'язані з нововведеннями, що знизили собівартість забудови. Відповідно, це вплинуло на строки спорудження та якість.

Підкреслимо, що джерелом фінансування житлобудівництва могло бути також саме населення Радянського Союзу. Мова йде про кооперативне житло. Оксана Янковська та Василь Швидкий дану можливість пов'язують із потребою «зменшити тиск на державний бюджет»²⁶. Як правило, людина долучена до кооперативу брала позику у держави та сплачувала вартість квартири наступні роки.

Характерною особливістю житлової політики хрущовської доби став посімейний розподіл квартир. Тобто, одна квартира надавалась у користування лише одній сім'ї²⁷, що пропагувалось як суттєве підвищення життєвого рівня населення. Оскільки, у попередні роки, в кращих випадках, держава виділяла лише одну кімнату на сім'ю в комунальній квартирі.

Попри, змогу мати індивідуальний простір, вбачаємо, що хрущовська кампанія житлобудівництва, також, стає одним із способів виховання «радянської людини». Характерно, що більшу частину свого часу населення мало приділяти роботі. Тим часом, дім був лише тимчасовим місцем відпочинку. Тому, планування параметрів типових будинків були зведені до фізіологічному мінімуму людини.

---

²⁴ Беккер С. «Жилищная революция» в СССР во второй половине 1950-х – начале 1960-х гг.: значение и итоги. *Стриж*. 2018. №3. С. 26

²⁵ Пилипенко И. Динамика жилищного строительства в республиках СССР в 1920–1980-е гг. Москва, 2021. С. 584

²⁶ Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба. / В. Смолій та інші. Київ, 2015 С. 221.

²⁷ Коляструк О. Вплив житлової реформи М. Хрущова на повсякденність радянського суспільства. *Наукові Записки*. 2016, №24, С. 274 .

Проблеми житло-комунальної сфери були найпоширенішою темою звернень громадян до влади, від початку хрущовської житлової кампанії²⁸. Приводом для звернень ставали низка побутових проблем, що виникли внаслідок тотальної економії при будівництві. Ярослав Журавльов наголошує на стійкій тенденції зростання кількості скарг щодо побутово-житлових проблем аж до розпаду Радянського Союзу²⁹.

Продовження житлобудівництва має місце і в період правління Леоніда Брежнєва. Цього разу, влада взялась виправляти недоліки «хрущовок». 28 травня 1969 року ЦК КПРС видало постанову «Про заходи покращення якості житлово-громадянського будівництва»³⁰. Даний документ започаткував нову серію будівництва квартир на наступні 20 років. У народі вони отримали назву «брежнєвки». Це мали бути модернізовані та більш комфортні будинки, на відміну від попередніх. При цьому, будівництво «хрущовок» поступово припиняється³¹. Попри державний вектор «покращення якості будівництва» скарги до влади щодо житла залишалися незмінними³².

У контексті нашої роботи, варто окреслити, що житлова кампанія знаходить своє відображення у різних культурно-просвітницьких сферах. До прикладу, варто згадати фільм «Ущільнення» (1918), до сценарію якого долучився тодішній нарком просвіти Анатолій Луначарський³³. Основний сюжет стосується користі практики «ущільнення». На вирішення житлової проблеми у Радянському Союзі також звертає увагу ранній американський кінематограф. У комедійному фільмі «Ніночка» (1939) зображується

---

²⁸ Журавльов Я. Тематика звернень громадян до ЦК КП України періоду «застою»: загальний огляд // з історії повсякденного життя в Україні. Київ: 2022. С. 415.

²⁹ Там само - С. 418.

³⁰ Постановление ЦК КПСС, Совмина СССР от 28 мая 1969 г. № 392 «О мерах по улучшению качества жилищно-гражданского строительства. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/159582__528873 (дата відвідування: 03.10.2023).

³¹ Столетова С. Жилищный вопрос середины 1970-х годов. *Вестник*. 2020, №20. С. 478

³² Журавльов Я. Тематика звернень громадян до ЦК КП України періоду «застою» - С. 441.

³³ «Уплотнение» / Реж. Пантлеев А. Пашковский Д. Долинов А. Кіностудія Ленінфільм. 1918.

комунальна квартира головної героїні. Проте, досвід життя у Франції та індивідуальний принцип розселення у капіталістичних країнах стає жінці більш до вподоби³⁴.

Житлове питання, також, фігурує в літературі. До прикладу, у творах Булгакова «Іван Васильович» (1936) та «Собаке серце» (1925). У першому випадку згадується комунальна квартира та управитель будинку. У другій повісті згадується практика «ущільнення».

Окрім цього, реакцію на проведення житлової політики вбачаємо і в анекдотичних текстах. Варто підкреслити, що анекдоти варто розуміти як спосіб суспільного повсякденного супротиву. Зокрема, вбачаємо невдоволення малою/компактною житловою площею: *«Что не успел Никита Сергеевич?» — «Сделать санузел проходным». «Первое место в конкурсе на лучшую мебель для малогабаритной квартиры занял ночной горшок ручкой внутрь»³⁵*. Та низькою якістю будівель: *«Почему Иванов сегодня на службу не вышел?» — «По домашним обстоятельствам — дом, в котором он жил, рухнул», «Молодоженен обносят гробом, потому что его нельзя было развернуть на лестнице»³⁶* тощо.

1.2. Початки та розвиток радянського телебачення: переваги, авдиторія, проникнення у побут

Перші спроби транслявання передач були ще у 1930-х рр.³⁷. Однак тоді, сталінська влада надавала перевагу вдосконаленню радіозв'язку. Позаяк, телебачення потребувало значно більшого фінансування. Окрім цього, початок Другої світової війни на деякий час призупинив розвиток радянської телевізійної сфери. У післявоєнний час повертаються технологічні експерименти із телеобладнанням. Проте, перші несерійні марки телевізорів

---

³⁴ “Ninotchka” / Direct. Lubitsch E. Metro-Goldwyn-Mayer. 1939

³⁵ Мельниченко М. Советский анекдот (Указатель сюжетов). Москва, 2014. С.592.

³⁶ Там Само – С. 591.

³⁷ Лебина Н. Повседневность эпохи космоса и кукурузы. Деструкция большого стиля. Санкт-Петербург, 2015. С. 197.

були доступні партійній номенклатурі³⁸. Вже на початку 1950-х було створено першу серійну модель телевізорів КВН – 49, щотвже була орієнтована на пересічне населення³⁹.

Історіографічні дослідження різняться у питанні, що стало приводом розвитку та експериментами у телесфері. Крістін Еванс окреслює, що Холодна війна стала каталізатором поширення та вдосконалення телебачення на теренах Радянського Союзу. Авторка акцентує увагу на тому, що тогочасний геополітичний контекст формував зміст та розклад телепередач.⁴⁰ На думку, дослідниці телебачення стало ще одним засобом для поширення «державних тріумфів» серед пересічного населення. Американська науковиця Крістен Рот-Ей, розвиває окреслену тезу та зазначає, що радянська влада першочергово сприймала телебачення та власну телеавдиторію як «об'єкт для ідеологічного виховання»⁴¹.

Дослідниця Елеонара Гілбурд сприймає зацікавлення радянською владою телебаченням у контексті перейняття тогочасних світових трендів. Авторка зазначає про культурний обмін у другій половині 1950-х, між країнами Заходу та США, що вплинув на тогочасний радянський культурно-просвітницький простір, у тому числі на формування радянської телемережі⁴².

Крістен Бьонкер трактує розвиток телевізійної сфери, як важливий показник культурної та технологічної рівності перед західним суспільством⁴³. Варто підкреслити, що на відміну від СРСР, у міжвоєнний та воєнний періоди, американське телебачення активно розвивається та поширюється серед

---

³⁸ Фролов, В. В. История становления и развития отечественного телевидения. Псков: 2018. С. 12.

³⁹ Там Само - С. 13.

⁴⁰ Evans C. E. From Truth to Time: Soviet Central Television, 1957-1985. UC Berkeley, 2010. P.15.

⁴¹ Roth-Ey K. How the Soviet Union built the media empire that lost the cultural Cold War. Cornell University press, 2011. P. 224

⁴² Kozlov D. Gilburd E., eds., The Thaw, Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960s. Toronto, 2013. P. 365.

⁴³ Bönker K. Television and Political Communication in the Late Soviet Union. Laboratorium, 2016. P. 21.

власного населення. Відповідно, у повоєнний час радянська влада починає активно інвестувати у розширення власних телевізійних мереж та виробництво телевізорів.

Крім цього, варто звернути увагу на переваги телебачення. Першочергово підкреслимо його візуальну складову, що, також, обумовлено технологічними експериментами 1950-х років. У даному контексті Денис Козлов вживає термін «візуальна революція», що змінила сприйняття інформації у всьому світі. Зокрема, йде мова про кольорове кіно, телебачення, широкий екран тощо⁴⁴. Підкреслимо, що перелічені явища активно поширюються серед населення вже у 1960-1970-х роках. Також, звернемо увагу, на те що телебачення як інструмент передачі одночасно звуку та картинки дає можливість для формування «реальних чи потрібних вражень та емоцій»⁴⁵. При сприйнятті лише вербальної інформації людина залишається у своєму «власному світі», тоді як візуальна інформація проникає в уяву, відповідно об'єкт долучається до показаної реальності та стає її частиною⁴⁶.

Ще однією перевагою телебачення було те, що до його репертуару увійшла більша частина радянської культурної продукції: кіно, музика, література, театр, естрада, цирк, спорт, література, публіцистика тощо⁴⁷. Окрім цього, вже з другої половини 1960-х років телебачення вважалось невразливим для іноземного впливу джерело інформації. На відміну від поширеного на той час радіо, що з 1950-х років починає втрачати свій ідеологічний вплив на

---

⁴⁴ Kozlov D. Gilburd E., eds., *The Thaw, Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960s*. Toronto, 2013. P. 46.

⁴⁵ Мельникова Л. «Язык глаз» и слово в аудиовизуальной коммуникации. *Вестник*. №3. С. 118.

⁴⁶ Bulgakowa O. *Cine-Weathers: Soviet Thaw Cinema in the International Context*. Toronto, 2013. P. 438.

⁴⁷ Evans C. E. *From Truth to Time: Soviet Central Television, 1957–1985*. UC Berkeley, 2010. P. 4.

авдиторію⁴⁸, адже поява потужних транзисторних приймачів дала можливість прослуховувати західні радіопередачі та музику⁴⁹.

Крім цього варто зазначити про можливість ТБ охопити різні соціальні групи населення. Крістен Бьонкер на основі аналізу власної вибірки інтерв'ю, окреслює ставлення до телебачення низки суспільних груп у 1960-1980-тих: жінки та чоловіки, селяни та містяни, «білі комірці та сині комірці», діти та дорослі, люди з різним рівнем освіти тощо. У висновку дослідник зазначає що практика перегляду телевізора мала важливу пропагандистську складову, адже дозволяла охопити фактично все радянське суспільство.⁵⁰ У даній тезі, також вбачаємо проникнення телебачення у побут пересічного населення.

У СРСР, 1960-ті – 1970-ті рр. відзначаються суспільним ажіотажем на купівлю телевізорів та засобів телезв'язку. Прагнення пересічного населення отримати окреслені матеріальні блага першочергово пов'язують із покращенням загального добробуту населення у цей період. Підвищення рівня заробітної плати вплинуло на формування нової культури споживання⁵¹. Окрім цього, деякі дослідники пов'язують окреслене явище із проведенням масової житлової кампанії⁵². Аргументом є те, що поліпшення житлових умов значної кількості людей вплинуло на утворення своєрідного радянського побуту. Зокрема, це призвело до тенденції мати раніше невідомі чи недоступні речі «технологічного прогресу» для формування власного приватного простору⁵³.

Статистичні дані відображують доволі швидкі темпи купівлі телевізорів та телеантен⁵⁴. До прикладу, у дослідженні «Телебачення та політична комунікація в пізньому Радянському Союзі» (2012) вказано, що за офіційними

---

⁴⁸ Bönker K. *Television and Political Communication in the Late Soviet Union*. London. 2016. P.15.

⁴⁹ Roth-Ey K. *How the Soviet Union built the media empire that lost the cultural Cold War*. Ithaca, 2011. P. 138.

⁵⁰ Bönker K. *Television and Political Communication in the Late Soviet Union*. London. 2016. P. 91.

⁵¹ Шліхта Н. *Історія радянського суспільства: Курс лекцій*. Харків, 2015. С. 114–115.

⁵² Лебина Н. *Повседневность эпохи космоса и кукурузы. Деструкция большого стиля*. Санкт-Петербург, 2015. С. 202.

⁵³ Там Само - С. 202.

⁵⁴ Bönker K. *Television and Political Communication in the Late Soviet Union*. - P. 9–10.

оцінками, на середину 1970-х рр. приблизно 75% радянського населення складала телеаудиторію. Також, окреслено динаміку розповсюдження телемережі. Відповідно, на 1970 рік 1 телевізор відводився на 7 осіб, у 1976 році на 4,5 особи, в 1980 році на 4 особи та в 1988 році на 3,2 особи⁵⁵.

При цьому, варто наголосити, що значний попит на телевізори зберігався в умовах непропорційного співвідношення даного товару та середньої заробітної плати. Телевізори були найдорожчими побутовими пристроями на рівні з холодильниками та пральними машинами. У 1970 році кольоровий телевізор коштував більш ніж у шість разів дорожче, аніж розмір середньої місячної зарплати. При цьому, даний товар розкуповувався за доволі короткі терміни⁵⁶.

1.3. Специфіка радянського телебачення у період «застою»

У брежнєвський період пересіче населення сприймало практику перегляду телевізора як один варіантів проведення дозвілля. Окреслений спосіб використання громадськістю власного вільного часу толерувався владою, зокрема у брежнєвський період. Адже, використання телебачення як джерела пропаганди збігалось з виховною функцією радянського дозвілля⁵⁷.

У даному контексті варто згадати, що практика перегляду телевізора починає конкурувати з іншими, на той час популярними способами проведення дозвілля. Зокрема, телебачення значно вплинуло на становище тогочасної кіноіндустрії. Крістен Рот-Ей наголошує на тому, що, на противагу Заходу, радянське кіно позиціонує себе антикомерційним видом мистецтва. Але при цьому, окреслює його парадоксальну дійсність. Дослідниця зазначає, що розвиток кіносфери вимірювався прибутковістю кінострічок, яка відповідно,

---

⁵⁵ Bönker K. *Television and Political Communication in the Late Soviet Union*. London. 2016. P. – С.11.

⁵⁶ Жук С. Советское общество и культура времён «холодной войны». *История и археология*. 2013. С. 422.

⁵⁷ Шліхта Н. *Історія радянського суспільства: Курс лекцій*. Харків, 2015. С. 126-128.

залежала від кількості глядачів⁵⁸. У брежнєвський період, стрімкі темпи поширення телемережі вплинули на відвідуваність кінотеатрів. Зокрема, це обумовлено тим, що радянське телебачення не мало обмежень у термінах трансляції кінофільмів. Тому, як правило, прем'єра кінострічки відбувалось фактично паралельно з трансляцією на телебаченні⁵⁹. Внаслідок зниження попиту на кіно зменшилось державне фінансування, що негативно позначалось на якості та кількості випуску нових кінофільмів. Відповідно, більшість кіностудій починають працювати на виробництво телефільмів.

У даний період радянська телемережа набуває рис однорідної системи. Тобто, є сукупністю низки регіональних телестудій, що підпорядковувались Центральному телебаченню у Москві. Відповідно, саме Останкінська телевежа формувала ефірний час радянського телебачення. До 1970 року приблизно 70% радянської території могли отримувати телевізійний сигнал Москви⁶⁰. Республіканські телестудії мали право транслювати власні програми лише у період «ефірного вікна», що визначалось центром у Москві. Еллен Міцкевич зазначає, що це була можливість для показу місцевих передач. Як правило, їх трансляція здійснювалась національною мовою чи на національно-культурну тематику⁶¹.

У 1971 році компартія прийняла низку постанов, щодо контролю діяльності різних сфер культури: кіно, преси, телебачення, радіо, театру тощо⁶². Відповідно, створюється низка окремих інституцій, що здійснюють контроль над телебаченням. До прикладу, Держкіно тепер стає редакційною комісією сценаріїв, Держтелерадіо - головний виконавчий орган

---

⁵⁸ Жук С. Советское общество и культура времён «холодной войны». *История и археология*. 2013. С. 417–418.

⁵⁹ Косинова М. Активизация телевидения и видео в период «застоя» как один из факторов снижения кинопосещаемости. *Вестник*. №11. 2016. С. 248.

⁶⁰ Evans C. E. *From Truth to Time: Soviet Central Television, 1957-1985*. Berkeley, 2010. P.3.

⁶¹ Mickiewicz E. *Split signals: Television and Politics in the Soviet Union*. New York. 1998. P. 7–8.

⁶² Белошапко Н. Государственное управление культурой в СССР: механизм, методы, политика. *История и археология*. №7–8, 2016. С. 88.

телеуправління⁶³. Внаслідок цього, посилюється контроль і над регіональними телестудіями. Відтепер, вони сприймалися як технічні пункти ретрансляції програм центрального телебачення.⁶⁴ Посилилось «тематичне планування» ефіру⁶⁵.

Характерно, що записані телепередачі повністю витісняють опцію «прямого ефіру».⁶⁶ Хоча, за хрущовської доби, дана практика була доволі поширеним явищем. Витіснення прямих трансляцій вплинуло на формування телевізійного часу. Зникають традиційні тележанри такі як ток-шоу, вікторини, дискусії тощо. Постає проблема зацікавлення та утримання телеаудиторії. Розробляються та практикуються нові жанри, сюжети, телепередачі. Типовою рисою брежнєвського телебачення є його фільмізація⁶⁷. Тобто, функцію розважити глядача перейняли телефільми або телесеріали. Багатосерійна стрічка відтепер стає звичним явищем. Це був один із способів зацікавлення та утримання телеаудиторії.

У брежнєвський період активно експериментують над жанрами фільмів. Кіноаналітик Томас Шац розглядає жанри як інструмент для розв'язання культурних проблем⁶⁸. Тобто, у такий спосіб висвітлюються певні суспільні проблеми, надаються їм пояснення та пропонуються способи їх вирішення. Автори праці «Film and Television Genres of the Late Soviet Era» (2017) під радянськими жанрами розуміють ідеологічні конструкти, що повинні обмежити у суспільстві можливі інтерпретації соціальної дійсності⁶⁹.

---

⁶³ Prokhorov A., Prokhorova E. *Film and Television Genres of the Late Soviet Era*. Bloomsbury: New York, 2017. P. 3.

⁶⁴ Mickiewicz E. *Split signals: Television and Politics in the Soviet Union*. New York. 1998. P.6

⁶⁵ Хрюкин Д. «Жанр» как ключевая проблема советского кинематографа 1968–1985 гг. государство, кинематографисты, зритель. *Historical Sciences and Archaeology*. 2017, №2. С. 76.

⁶⁶ Roth-Ey K. *How the Soviet Union built the media empire that lost the cultural Cold War*. Ithaca, 2011. P. 212.

⁶⁷ Аркус Л., Васильева И., Павлова И. *Новейшая история отечественного кино. 1986–2000. Кино и контекст. Т. IV*. СПб, 2002. С.

⁶⁸ Prokhorov A., Prokhorova E. *Film and Television Genres of the Late Soviet Era* - P. 2

⁶⁹ Там Само - С. 3.

Характерним було створення «масової продукції». На радянських екранах домінують фільми у жанрі мелодрами, детективи, пригодницькі стрічки та комедії. Марина Косинова зазначає, що у даний період яскраво виражена тенденція змішування та взаємодоповнення жанрів⁷⁰. При цьому, жанрове розмаїття полягає у тяжінні до різних тематичних варіантів. Тобто, створюються *романтичні* комедії, *соціальні* драми, *військові* мелодрами тощо.

Фільми із веселим, сатиричним, гумористичним сюжетом залишаються найулюбленішим жанром радянської телеавдиторії. Дослідник Євген Добренко окреслює сатиру як один із найпотужніших інструментів влади, що паралельно виступає як спосіб конструювання можливих рамок соціальної критики. Тобто, йде мова про відображення суспільного невдоволення, що офіційно допускається⁷¹. Марія Воробйова звертає увагу на те, що комедійні персонажі які наділені «недоліками» не зображуються як типові громадяни Радянського Союзу. Акцентуація уваги на негативних рисах чи діях героя підкреслювалась як винятки загальної системи, що, відповідно, мало формувати гумористичний характер фільму⁷². Паралельно у комедійних стрічках можемо помітити тенденцію висвітлення низки тогочасних суспільних практик. У гумористичних фільмах брежньовського періоду характерно відображення культури споживання та того, що окреслювалось як «індивідуальні потреби громадян»⁷³.

У контексті нашого дослідження важливо наголосити на тому, що хрущовська політика масового житлобудівництва призвела до індивідуалізації простору. Згодом, особисте житло стає масовим та звичним явищем у радянському суспільстві. На думку Крістена Бьонкера, індивідуалізація чітко

---

⁷⁰ Косинова М. Кинорепертуар и зрительские предпочтения в эпоху «застоя». *Вестник*. 2016. №6. С. 256

⁷¹ Vorobyeva M. Soviet policy in the sphere of humour and comedy: the case of satirical cinemagazine Fitol. *The European Journal of Humour*. №9, P. 160.

⁷² Там само - P. 160.

⁷³ Prokhorov A., Prokhorova E. *Film and Television Genres of the Late Soviet Era*. Bloomsbury: New York, 2017. P. 108

простежується у фільмах брежнєвського періоду⁷⁴. Квартира, меблі, холодильники, телевізори та інші предмети побуту стають прагненням та бажанням персонажів. Крім цього, у даний період саме квартири, невеликі кімнати у гуртожитку стають основним простором для сцени чи дії головного героя⁷⁵. Відповідно, акцент сюжету фільму сфокусований на приватному житті героїв. Тим часом, у попередні роки, як правило, кінематографічним інтер'єром слугували цехи, заводи, актові зали, природний ландшафт тощо⁷⁶.

***

Проблема нестачі і належної якості житла для пересічних громадян так і не змогла вирішитись упродовж всього існування СРСР. Початково, радянська влада вдається до націоналізація житла та до практики «ущільнення». У післявоєнний час - до будівництва малогабаритних будинків, а згодом, їх покращеної версії. Як правило, житло було інструментом, що мало виховувати та дисциплінувати суспільство. Намагання розв'язати «житлове питання» у різні періоди радянської історії відображалось у різних каналах інформації: пресі, кіно, анекдотах, літературі, телебаченні.

У СРСР перші спроби транслювати телепередачі були у 1930-х роках. Проте, лише з другої половини 1950-х радянська влада починає проявляти інтерес до телебачення як до інструменту поширення інформації. Вже у період практика перегляду телевізора стає частиною повсякдення радянського населення та ототожнюється із дозволяям. Відповідно, 1965-1985 р.р. - час активного розвитку телебачення. Працівники Держтелерадіо значну увагу приділяли питанням як зацікавити та утримати аудиторію. Дану роль намагаються взяти на себе телефільми та телесеріали. Окрім цього, по телебаченню транслюється кінофільми. Серед населення значною популярністю користуються комедії. Гумористичні стрічки є способом

---

⁷⁴ Bönker K. Television and Political Communication in the Late Soviet Union. Laboratorium, 2016. P. 66.

⁷⁵ Там Само – С. 66.

⁷⁶ Bulgakowa O. Cine-Weathers: Soviet Thaw Cinema in the International Context. Toronto, 2013. P. 452.

конструювання рамок соціальної критики. Крім цього, радянські теле/кінопродукти орієнтовані на зображення споживацької культури та індивідуалізації простору. Зокрема, житло головних героїв часто стає основним місцем дії у фільмі.

Розділ 2 Отримання житла та недоліки житлобудівництва у фільмах періоду «застою»

Попередньо ми зазначали, що у фільмах брежнєвського періоду житло стає головною локацією у кінопросторі. Адже більшість сцен та сюжетів відбуваються конкретно у приміщенні. Вікторія Плужник зазначає, що дійсність героїв фільмів 1970-1980-х років формував повсякденний образ життя, а не унікальність персонажів як особистості⁷⁷. Типовий герой – чоловік, що має дружину, дітей, друзів, роботу та квартиру. Кіногерої даного періоду не очолюють революції та не мотивують до цього маси, що характерно для кінострічок раннього радянського періоду⁷⁸. Тепер не будують «світле комуністичне майбутнє» як було, також, і в ідеологічних фільмах доби «відлиги». Крім того, для кінематографу хрущовського періоду характерна тенденція до зображення складних сюжетів та конфліктних кіногероїв та антигероїв⁷⁹.

Тим часом, як кіно/телестрічки періоду «застою» мають сюжети, які наповнені дрібними конфліктами, побутовими деталями та перипетіями⁸⁰. У даному контексті, цікавим на нашу думку, буде простежити як у теле/кінострічках досліджуваного періоду висвітлюється перманентна для Радянського Союзу проблема із житлом. Відповідно, у цьому розділі буде зосереджено увагу на деяких аспектах житлового питання, на які неодноразово натрапляємо у фільмах «застою».

2.1. Як отримати квартиру у Радянському Союзі?

У 7 з 11 кінокартин з основної вибірки спостерігаємо, що переїзд до нової квартири слугує початковою точкою сюжету або фігурує у сюжеті. При цьому, у фільмах акцентується увага на тому, як головний герой та його

---

⁷⁷ Плужник В. Социальная критика действительности в советском кинематографе 1970-х годов. *Мир культуры и культурология*. СПб., 2015. №4, С.233.

⁷⁸ Michaels A. Navigating treacherous waters: soviet satire, national identity, and georgii daneliia's films of the 1970s. *Historical Journal of Film, Radio and Television* Vol. 29, No. 3, 2009, С. 345.

⁷⁹ Там само - С. 345.

⁸⁰ Плужник В. Социальная критика действительности в советском кинематографе 1970-х годов. - С. 233.

сім'я отримали житло. Радянські кінострічки окреслюють низку способів за допомогою яких можна було заселитись в нове помешкання. На нашу думку, зосередження уваги на даному явищі може бути пов'язано із тим, щоб підкреслити глядачам, що у Радянському Союзі отримати житло було цілком реально. При цьому, за спостереженнями вже згаданого Ярослава Журавльова, з другої половини 1960-х та до першої половини 1980-х рр. можна помітити тенденцію до зменшення кількості скарг щодо надання індивідуальної житлової площі⁸¹. Тоді як основна частина звернень стосувалась покращення вже наявних житлових умов. Що, також, вбачаємо у фільмах брежнєвського періоду.

Характерним мотивом є можливість отримати нову/кращу квартиру за «важливі заслуги» перед державою. До прикладу розглянемо початок стрічки «Маленькі комедії велику будинку» (1974). Молоде сімейство Іванових проживає у двокімнатній квартирі разом із матір'ю чоловіка. Проте, народження одразу трьох дітей у пари, дало можливість родині переселитись у чотирикімнатну квартиру⁸². При цьому, паралельно, у їх помешкання планує заселитись науковець зі своєю матір'ю. Але, виникає проблема, що житлова площа – двокімнатна квартира, завелика для сім'ї з двох людей. У даному кейсі вбачаємо, що попри односімейний принцип розселення людей, все рівно зберігається затверджений ще напочатку 1920-х років житловий мінімум у 8 м/кв на одну особу⁸³. Стівен Харіс окреслену стандартизацію житлової площі пов'язує не тільки з максимальною економією ресурсів. На думку дослідника таке рішення було прийнято для того, щоб запобігти комунальному принципу

---

⁸¹ Журавльов Я. Тематика звернень громадян до ЦК КП України періоду «застою»: загальний огляд // з історії повсякденного життя в Україні. Київ: 2022. С. 418.

⁸² Маленькие комедии большого дома / Реж. Валентин Плучек. Москва. Студия: Творческое объединение «Экран». 1974. Хв.14:46.

⁸³ Лебина Н. Повседневность эпохи космоса и кукурузы. Деструкция большого стиля. Санкт-Петербург, 2015. С. 29.

розселення. Відповідно, планування кімнат було зведено до мінімуму, де зможе проживати лише одна сім'я.⁸⁴

Також, як приклад, згадаємо сюжет фільму «Старий Новий рік» (1980). Переїзд до нової квартири сім'ї робітника, що складається з чоловіка, його дружини, доньки та матері відбувся через, те що родина подала заявку на «поліпшення житлових умов». Внаслідок чого родина отримала нову трикімнатну квартиру⁸⁵.

Мали можливість отримати нове помешкання і герої фільму «Ключ» 1980 року. Хоч у даному випадку йде мова про надання суто нового житла. Молодій парі будівельників було виділено квартиру під час святкування їхнього весілля. За наказом керівництва, секретар комітету комсомолу вручив молодятam ключі від житла зі словами: «Ми не так давно жили в палатках, то хай нове покоління буде жити у квартирі. Щоб всі так у майбутньому жили!»⁸⁶ Попри заплутану сюжетну історію від яких дверей подарований ключ та стан житлового будинку, молода сім'я знаходить виділену для них квартиру.

Характерним є те, що у жодному із фільмів не згадується проблема черги на квартиру. Зазвичай, часовий проміжок, у який персонажі отримали нове житло опускається. Герої наших картин ніби легко та фактично одразу отримують бажане помешкання. Що суперечить кількості заявлених скарг до влади щодо часу очікування та механізму розподілу квартир⁸⁷. Адже, зазвичай, радянські громадяни роками стояли у черзі, щоб отримати нове помешкання. Хоча, у вже згадуваному фільмі «Старий Новий рік» (1980) маємо непрямий натяк на чергу. На новосілля до сім'ї Собейкених було запрошено подругу дружини. Жінка вихваляла, на її погляд, сучасне помешкання друзів та

---

⁸⁴ Harris S. Communism on Tomorrow Street Mass Housing and Everyday Life after Stalin, Washington, 2012. P. 30-31.

⁸⁵ Стрый Новый год / Реж. Наум Ардашников, Олег Ефремов. СССР: студия: Мосфильм. Творческое объединение телевизионных фильмов 1980. 13:49.

⁸⁶ Ключ / Реж. Алексей Корнеев. Москва: Студия: Творческое объединение «Экран».1980. 4:19.

⁸⁷ Журавльов Я. Тематика звернень громадян до ЦК КП України періоду «застою»: загальний огляд // з історії повсякденного життя в Україні. Київ: 2022. С. 415.

скаржилась, що вона з чоловіком не почекали «кращого житла, а заселились одразу»⁸⁸.

Хоча чітких згадок про роки очікування житла ми не натрапили, згадується кооперативний принцип житла. Варто підкреслити, що самі кооперативні помешкання вже передбачають, що на житло потрібно буде очікувати до завершення будівництва будинку. Даний вид житлового будівництва передбачав внесення значної суми коштів. В історіографії згадується, що початковий внесок на будівництво кооперативного житла становив 5 000 рублів⁸⁹. Генрі Мортон підкреслює, що окреслена сума більш ніж удвічі перевищує річну зарплату промислового робітника⁹⁰. Часто, громадяни брали державні позики, що дозволяло одразу вкласти всю суму у будівництво⁹¹. Перевага даного методу полягала у тому, що зазвичай, в такий спосіб заселитись до нової квартири можна було набагато швидше, аніж перебувати у звичайній державній черзі на отримання житла. Хоча варто зазначити, що також існували черги на вступ до кооперативів⁹².

У фільмі «Пізнє побачення» (1980) висвітлюється, що молода дівчина Віра змогла самостійно побутувати та облаштувати кооперативне житло⁹³. Також, даний спосіб отримання житла згадується у фільмі «Неочікувано-негадано» (1982). Головна героїня стрічки - Жанна – неочікувано для неї отримала значну суму грошей від свого дядька⁹⁴. Її подруга та, по-сумісництву,

---

⁸⁸ Стрый Новый год / Реж. Наум Ардашников, Олег Ефремов. СССР: студия: Мосфильм: Творческое объединение телевизионных фильмов.1980. 13:42

⁸⁹ Morton H. P. Housing in the Soviet Union. Proceedings of the Academy of Political Science, Vol. 35, No. 3. P. 76.

⁹⁰ Там само – С. 76.

⁹¹ Журавльов Я. Тематика звернень громадян до ЦК КП України періоду «застою»: загальний огляд // з історії повсякденного життя в Україні. Київ: 2022. С. 425.

⁹² Бачинський Д., Янковська О. Реформи в УРСР у соціальній сфері (1950– 1960-ті рр.): житлове забезпечення. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Вип. 18. Київ, 2013. С. 139.

⁹³ Позднее свидание / Реж. Владимир Григорьев. СССР: Киностудия «Ленинфильм», Второе творческое объединение.1980.

⁹⁴ Нежданно-негаданно / Реж. Эмиль Брагинский. СССР: Киностудия «Мосфильм». Творческое объединение комедийных и музыкальных фильмов. 1982. 11:40.

колега по роботі, дізнавшись про великий спадок Жанни, хотіла позичити у неї кошти для вкладу в кооперативне житло⁹⁵.

Ще одним сюжетом, що відображає один із можливих механізмів отримання квартири та висвітлює низку житлових проблем, зустрічається у телефільмі «За сімейними обставинами» (1977)⁹⁶. Цікаво, що сюжетна лінія оповіді побудована на поширеному неофіційному явищі радянського повсякдення – обміні житлом. Головна героїня – Галина – проживає разом із донькою та її чоловіком у двокімнатній квартирі. Проте, народження дитини у родині вносить низку проблем, зокрема через малу житлову площу для молодії сім'ї. Внаслідок чого Галина звертається до маклера, щоб він допоміг знайти та обміняти її квартиру на дві однокімнатні – для себе та доньки із родиною. Цікаво, що у даному фільмі відображено неофіційний спосіб розміну квартир. Адже паралельно існували державні інституції обміну житлової площі: посередницькі бюро, бюро обмінів та «Держитобмін»⁹⁷.

Ще одним цікавим, на нашу думку, є акцентування уваги на тому, що конкретно жінка прагне до покращення житлових умов. Адже у фільмах «Кішка на радіаторі» (1977), «Старий Новий рік» (1980), «За сімейними обставинами» (1977), бачимо, що саме жінки є ініціаторами отримання більших та кращих квартир чи гарно облаштованих помешкань. У той час, як чоловіки не виявляють палкого бажання до покращення житлових умов. До прикладу, голова сім'ї Полуорлових взагалі намагається позбутись всіх матеріальних благ у квартирі, що викликає значний подив у жінок в його родині та в подруг сім'ї.

У даному контексті, варто зазначити, що у фільмах періоду «застою» зображується переважно специфічна модель сім'ї із сильною за характером та

---

⁹⁵ Нежданно-негаданно / Реж. Эмиль Брагинский. СССР: Киностудия «Мосфильм». Творческое объединение комедийных и музыкальных фильмов. 1982.— 8:53.

⁹⁶ По семейным обстоятельствам / Реж. Алексей Корнеев. СССР: Киностудия: «Мосфильм». Творческое объединение телевизионных фильмов. 1977.

⁹⁷ Лебина Н. Пассажиры колбасного поезда: этюды к картине российского города 1917–1991. Москва, 2019. С. 142-143.

надто ініціативною жінкою та безхарактерним чоловіком⁹⁸. В історіографії зустрічаємо тезу, що саме жінка стає головною теле/кіногероїнею у 1970-х роках⁹⁹. Адже у фільмах даного періоду жіночі персонажі зображуються, як ті, що ведуть активний спосіб життя: працюють на благо сім'ї та або для себе, займають керівні посади, виховують дітей тощо. Відповідно, у нашому випадку бажання отримати кращі житлові умови, перш за все, ототожнюють із жінкою.

Непоміченим явищем у досліджуваних фільмах є тема несправедливого розподілу житла між населенням. Ярослав Журавльов звертає увагу на те, що з окресленим питанням неодноразово звертались до органів влади¹⁰⁰. Французький дослідник Бертран Рено вважає, що радянський механізм надання квартир був неефективним та надто корумпованим, у порівнянні з капіталістичним ринком житла на Заході¹⁰¹.

Перше автор обумовлює складною бюрократичною системою. Як правило, щоб стати в чергу на отримання житла від держави або підприємства потрібно було зібрати низку документів. Довідка про склад сім'ї, довідка про наявне житло, характеристика з місця роботи тощо. Зібрані документи розглядала комісія та виносила рішення щодо надання місця в черзі. Відмовити могли через низку причин. Зазвичай, якщо сім'я проживала у помешканні якого житлова площа більша за встановлену норму¹⁰². Тобто, якщо на одного члена родини приходило більше, ніж 8 м/кв житлової площі. Але варто, підкреслити, що деякі категорії населення могли отримати додаткові житлові метри. Як правило, це стосувалось науковців, архітекторів тощо. Окреслене явище, згадується у стрічці «Маленькі комедії великого будинку». Чоловік зі

---

⁹⁸ Michaels A. Navigating treacherous waters: soviet satire, national identity, and georgii daneliia's films of the 1970s. *Historical Journal of Film, Radio and Television* Vol. 29, No. 3, 2009. P. 345.

⁹⁹ Rojavin M., Harte T. Книга *Soviet Films of the 1970s and Early 1980s: Conformity and Non-Conformity Amidst Stagnation Decay*. Taylor & Francis, 2021. P. 5-6

¹⁰⁰ Журавльов Я. Тематика звернень громадян до ЦК КП України періоду «застою»: загальний огляд // з історії повсякденного життя в Україні. Київ: 2022. С. 414.

¹⁰¹ Renaud B. The housing system of the former Soviet Union: Why do the soviets need housing markets. *Housing Policy Debate* Volume 3, 1992. P. 874.

¹⁰² С. 96

своєю матір'ю хотіли отримати двокімнатну квартиру. Як було вже зазначено, житлова площа помешкання була занадто велика для родини з 2 чоловік. Але чоловік міг претендувати на додаткові 20 м/кв так як мав вчений ступінь¹⁰³.

Другий фактор Бертран Рено пов'язує із зловживанням службовим становищем радянських посадовців. Підкреслимо, що перебування на керівних посадах давало змогу швидко вирішити власні житлові проблеми та в додачу друзів, родичів тощо¹⁰⁴. Нерідко, така поведінка чиновників призводила до хабарництва. Адже це давало можливість просунути вперед очікуване місце в черзі на житло. Окрім, позачергового надання квартири зловживання стосувались наступних аспектів. Незаконна прописка у будинку який мають знести у найближчий час, запис до черги людей, що вже мають житлову площу, яка є вищою від мінімальної норми, незаконна прописка під виглядом опікунів, родичів,¹⁰⁵ здавались в експлуатацію недобудовані об'єкти тощо¹⁰⁶.

Ми зазначили, що не помітили у фільмах згадок про зловживання службовим становищем, щоб пришвидшити перебування в черзі на житло. Проте, маємо сюжетну лінію, за якою квартиру було виділено у ще недобудованому будинку. У фільмі «Ключ» (1980) Валерій - секретар комсомолу – дає нареченим ключі нібито від їхньої нової квартири. Виділити квартиру було розпорядженням районного комітету. При цьому, він марив ідеєю вчасного виконання плану будівництва та звітував своєму начальству, що всі роботи завершено вчасно. На думку персонажа, окреслені «успіхи» могли допомогти йому отримати бажане кар'єрне зростання.

У фіналі, після перевірки районного комітету, секретаря звільнили. Через два тижні у будинку, у якому виділили квартиру молодят, було звершено всі

---

¹⁰³ Маленькие комедии большого дома / Реж. Валентин Плучек. Москва. Студия: Творческое объединение «Экран». 1974. 20:22.

¹⁰⁴ Журавльов Я. Тематика звернень громадян до ЦК КП України періоду «застою»: загальний огляд // з історії повсякденного життя в Україні. Київ: 2022. С. 419.

¹⁰⁵ Там Само. - С. 418.

¹⁰⁶ Там Само - С. 419.

ремонтні роботи та будівлю було здано в експлуатацію. Попри те, що в даному фільмі згадується низка проблем пов'язаних із будівництвом, більшість з них виникає через халатність місцевих керівників. Відповідно, всі негаразди пов'язані із будівництвом, невиконання плану, «пусті обіцянки» щодо надання квартири лягли на відповідальність некомпетентних, егоїстичних та брехливих «малих чиновників». З якими, як показується у фільмі, вище радянське керівництво намагається боротись.

2.2. Недоліки будівництва, показані у радянських фільмах

У фільмах брежнєвського періоду можемо помітити тенденцію до зображення низки побутово-житлових проблем. Як правило, більшість з них є наслідком халатного будівництва. Варто підкреслити, що висвітленні у телекіно стрічках житлові проблеми, фігурують фрагментарно та, зазвичай, не впливають на хід основного сюжету. Або, радше, стають предметом для висміювання. При цьому, варто наголосити, що не у всіх досліджуваних фільмах режисери звертаються до висвітлення дефектів будівництва.

У короткометражному фільмі «Спільна стіна» (1972) згадуються занадто тонкі стіни у будівлі¹⁰⁷. Сюжет стрічки розповідає про стосунки між двома сусідами. Ідея та іронія оповіді полягає у тому, що мешканці багатоквартирного будинку привітно спілкуються, між собою на вулиці, проте не усвідомлюють, що це може бути шумний та ненависний їм сусід через стіну. У фільмі один з чоловіків - музикант, що постійно грає на піаніно, а інший - столяр, що має низку невеликих станків для роботи з деревом. Відповідно, шум від інструментів заважає мешканцям та стає каталізатором ненависті один до одного. Наприкінці фільму стіну між квартирами ламає один із чоловіків¹⁰⁸. Зазначимо, що це відбувалось без допомоги додаткових інструментів, а лише шляхом застосування фізичної сили.

---

¹⁰⁷ Общая стена / Реж. Нодар Манагадзе. Грузия: Грузия-фильм по заказу Гостелерадио СССР. 1972. 3:12.

¹⁰⁸ Там Само -13:55.

Низку дефектів радянської квартири також можемо відстежити у фільмі «Старий Новий рік». Зокрема, проблема недостатньої звукоізоляції вбачається у тому, що одна із мешканок будинку з верхнього поверху викидала сміття у сміттєпровід, що було чути у квартирі головним героєм¹⁰⁹. Крім цього, у квартирі сім'ї Орлових хитається люстра через те, що у сусідів над ними працює пылесос¹¹⁰. Шум який, до речі, також чути у сусідніх квартирах.

Веселим для героїв фільму, також, здались проблеми зі світлом. Голова сім'ї намагався вкрутити нові лампочки в люстру, проте світло все одно не вмикалось¹¹¹. Один із родичів зміг вирішити цю проблему, просто вдаривши кулаком по стіні над вмикачем світла. Цю дію чоловік повторював декілька разів, відповідно, з кожним ударом світло то гасло, то вмикалось, що звеселило чоловічу частину сімейства Собейкених.

Ще одним згаданим недоліком були невелика площа сходового майданчика та ліфта, що заважало головним героям переносити масивні меблі до нової квартири¹¹².

Згадку про непрацюючий ліфт зустрічаємо у фільмі «Неочікувано-негадано» (1982)¹¹³. Також, натяк на погану звукоізоляцію вбачаємо у телестірічці «Кішка на радіаторі» (1977), де сімейна пара гучно сварилась. Проте, в один момент зрозуміли, що їх могли почути сусіди та почали розмовляти на конфліктні теми пошепки¹¹⁴.

Підкреслимо, що у досліджуваних фільмах зображувані будівельні недоліки відповідають реальним скаргам населення до органів влади.¹¹⁵ За часів кампанії із будівництва житла у хрущовський період, якість

---

¹⁰⁹ Стрый Новый год / Реж. Наум Ардашников, Олег Ефремов. СССР: студия: Мосфильм. Творческое объединение телевизионных фильмов 1980.

¹¹⁰ Там Само – 8:10.

¹¹¹ Там Само – 11:44.

¹¹² Там Само – 6:31.

¹¹³ Нежданно-негаданно / Реж. Эмиль Брагинский. СССР: Киностудия «Мосфильм». Творческое объединение комедийных и музыкальных фильмов. 1982. 3:40.

¹¹⁴ Кошка на радиаторе / Реж. Сергей Евлахишвили. СССР: Студия центральное телевидение 1977. 18:46.

¹¹⁵ Журавльов Я. Тематика звернень громадян до ЦК КП України періоду «застою»: загальний огляд // з історії повсякденного життя в Україні. Київ: 2022. С. 415.

будівництва була знижена задля максимальної економії на матеріалах. Відповідно, було затверджено планування типових будинків. Їхня особливість, як вже було зазначено, полягала у максимальному зменшенні житлового приміщення до «фізіологічного мінімуму», у тому числі кухні, коридору та ванної кімнати до 2-3 м/кв¹¹⁶. Стандартна кухня - 5.5 - 6 м/кв¹¹⁷, ванна кімната, як правило, сполучена з туалетом - 2 - 2.5 м/кв (у народі даного роду приміщення прозвали гаванна)¹¹⁸. Також, використовувались панельна конструкція із залізобетонних плит¹¹⁹, що в рази скорочувало темпи будівництва житла у порівнянні з цегляним будинком.

Відповідно, вдалось зменшити параметри житлової площі до таких параметрів, як показано у Таблиці 1.

Таблиця 1. Площа радянських квартир у 1953–1964 рр.

квартири:	площа (м/кв)
Однокімнатна	13.6-19.2
Двокімнатна	26.5-32.9
Трикімнатна	44.5 - 49.5

Джерело: Колосова І. Особенности проектирования мебели для типового малогабаритного жилья в СРСР в 1960–1970-е годы. *Вестник*. 2013. №4. С.41.

Метою хрущовської кампанії житлобудівництва було забезпечити кожну сім'ю окремою квартирою. Відповідно, було зроблено акцент на кількість, а не на якість. У житловій політиці періоду правління Брежнєва вбачаємо ініціативу виправити цю проблему.

¹¹⁶ Коляструк О. Вплив житлової реформи М. Хрущова на повсякденність радянського суспільства. *Наукові записки*. 2016. №24. С. 274.

¹¹⁷ Колосова І. Особенности проектирования мебели для типового малогабаритного жилья в России в 1960–1970-е годы. *Вестник*. 2013, №4. С. 40.

¹¹⁸ Лебина Н. Повседневность эпохи космоса и кукурузы. Деструкция большого стиля. Санкт-Петербург, 2015. С. 25.

¹¹⁹ Пилипенко І. Динамика жилищного строительства в республиках СССР в 1920–1980-е гг. Москва, 2021. С. 54.

Тепер головна ідея будівництва полягала у покращенні його якості, зокрема матеріалів та монтажних робіт. Також, мав враховуватись зовнішній вигляд споруди. Цивільне житло повинно було оздоблюватись: *«красивими матеріалами: лицьова цегла, декоративний бетон, кольорове скло, алюміній, природне каміння і тд. Планування квартир повинно бути зручним...»*¹²⁰. Тобто, іде мова про збільшення жилої площі та додаткових приміщень. Також, при проєктуванні житла обов'язково потрібно було враховуватись місце для зберігання велосипедів та колясок. Окрім цього, будинок повинен був мати ліфт та сміттєпровід. Тепер, висота будівлі варіювалась від 9 до 17 поверхів¹²¹.

У досліджуваних фільмах вбачаємо наступну ситуацію. Згадувані недоліки будівництва фігурують і у покращених квартирах брежнєвського періоду. Про це свідчить наявність оздоблюваних матеріалів на фасадах будинків, кількість поверхів та наявності житлових елементів, що притаманні для житла, збудованого у брежнєвський період. При цьому, як було вже зазначено, деякі герої наших фільмів згадують, що отримали нову квартиру через програму «покращення наявних житлових умов». Відповідно, постає питання, чому цензура при перевірці фільмів допускає висвітлення недоліків житлової кампанії, що можуть негативно вплинути на репутацію? Адже як було окреслено раніше, радянському телебаченню брежнєвської доби характерно посилення цензури.

Варто звернути увагу на проблемі зацікавлення глядача, що, в свою чергу, вимагало пошуку нових репертуарів. При цьому, було важливо, щоб кіноексперименти корелювались із культурною партійною політикою. Репертуар фільмів періоду «відлиги» не відповідав владним установам брежнєвської політики, а тому було сформовано окремий комітет цензури кіно

---

¹²⁰ Постановление ЦК КПСС, Совмина СССР от 28 мая 1969 г. № 392 «О мерах по улучшению качества жилищно-гражданского строительства. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/159582___528873 (дата відвідування: 03.10.2023).

¹²¹ Там Само - С.4.

та кінопрокату.¹²² Також, 7 січня 1969 року було видано постанову ЦК КПРС «Про підвищення відповідальності керівників органів преси, радіо, телебачення та кіно за ідейно-політичний рівень в опублікованих матеріалах та репертуарах»¹²³.

При цьому, фільми, зняті на ідеологічно тематику вже не збирали велику аудиторію¹²⁴. Тогочасні дослідження глядацьких смаків у кіно показують, що попит мали «правдиві (побутові) фільми»¹²⁵. Тобто, ті стрічки, що висвітлювали проблеми, які є в житті пересічних людей, що мало робити кінокартину ближчою для споживача. Відповідно, зображення буденних та частих життєвих проблем певною мірою могли бути потрібним сюжетним фрагментом для утримання глядача. Адже, як правило, сюжет мелодрам та комедій даного періоду побудований на низці, начебто, реальних та життєвих перипетій.

Також, звернемо увагу на специфіку кінокомедії. Радянська комедія брежнєвського періоду висвітлює певні соціальні аномалії з акцентуванням на тому, що, зазвичай, такі люди або явища є тим, що має розсмішити. Тобто, зображення певних недоліків вже передбачало, що це мало викликати у глядача сміх¹²⁶.

У контексті нашої теми зазначимо, що недоліки у квартирах є невід'ємною частиною реалій радянської людини. Перебої зі світлом чи погана звукоізоляція не зображуються як гострі проблеми, що значно впливають на життя персонажів кіно/телефільмів. А як вже було зазначено радше іронізуються та легко сприймаються героями фільмів. При цьому, важливо

---

¹²² Головской В. Кинематограф 1970-х: между «оттепелью и гласностью» Москва, 2004. С.

¹²³ Там само - 357.

¹²⁴ Там само - С. 75.

¹²⁵ Michaels A. Navigating treacherous waters: soviet satire, national identity, and Georgii Danelliia's films of the 1970s. *Historical Journal of Film, Radio and Television* Vol. 29, No. 3, 2009. P. 345.

¹²⁶ Fedorova M. "Give Me the Book of Complaints": Complaint in Post-Stalin Comedy. *Laboratorium*.2014. №3. P.82.

зазначити, що дефекти радянських квартир зображуються на контрасті, що підкреслює їх незначну роль у житті персонажів.

До прикладу, звернемо увагу, на що саме акцентують увагу персонажі фільму «Старий Новий рік», коли зіштовхуються із «квартирними недоліками». Голова сімейства Собейкених попросив свого родича розібратись із відсутністю світла. Як було зазначено, ситуація миттєво вирішилась шляхом застосування чоловіком грубої сили. Сміх родини, раптово змінився на подив та гордість, що у квартирі тепер занадто світло. Додаємо діалог:

Петро Собейкін: Чудово!

Друг сім'ї: Електрифікація!

Родич: Петре, тепер у всіх будинках є таке!

Мати голови сімейства: Ага, аж на 5 ріжків (йде мова про люстру та лампочки)»¹²⁷.

А тим часом, фрагмент сюжету про погану звукоізоляцію не сильно привертає увагу. Адже у кадрі зображується робота яскравого червоного пилососа. Крім цього потужність електроприладу викликає захопленість у голови сімейства - Петра Собейкена¹²⁸. Попередньо згадуване невдоволення персонажів щодо невеликого під'їзду протиставлено паралельному зображенні весілля молодої пари¹²⁹. Невеликий сходовий майданчик зміг помістити чималу кількість молодих людей, які активно розважалась, співали та танцювали разом із нареченими.

Персонажі фільму «Спільна стіна» не виказують своє невдоволення поганою звукоізоляцією, а, радше засліплені агресією проти один одного. При цьому, вкінці фільму головні герої миряться та на місці діри у стіні поставили двері, що з'єднували їхні квартири¹³⁰.

---

¹²⁷ Стрый Новый год / Реж. Наум Ардашников, Олег Ефремов. СССР: студия: Мосфильм. Творческое объединение телевизионных фильмов 1980. 12:58.

¹²⁸ Там Само – 8:15.

¹²⁹ Там Само – 1:08:37

¹³⁰ Общая стена / Реж. Нодар Манагадзе. Грузия: Грузия-фильм по заказу Гостелерадио СССР. 1972. 15:16.

Тим часом, у стрічці «Неочікувано-негадано» непрацюючий ліфт виступає сюжетною точкою для знайомства Жанни із художником-антикваром, що впродовж фільму буде до неї залицятись.¹³¹

***

У теле/кінофільмах брежнєвського періоду можемо помітити тенденцію до висвітлення тем, що пов'язані із житловим питанням. Зокрема, у сюжетах йдеться про недоліки житлобудівництва та способи отримання житла.

У першому випадку, зображення побутових проблем у квартирах є радше іронічними та не сприймаються персонажами як значні недоліки. Як правило, згадки про них не впливають негативно на подальший сюжет. А радше виступають частиною буденності, що робить фільми більш реалістичними, що таким чином, має зацікавити аудиторію. Також, у фільмах можемо помітити, що недоліки житлобудівництва виникли через «некомпетентне та егоїстичне» місцеве керівництво. Тим часом, зосередження уваги на способах отримання житла, на нашу думку, мало підкреслювати доступність квартир та можливість мати житло у Радянському Союзі. Також, у теле/кінострічках брежнєвського періоду вбачаємо, що прагнення до кращих житлових умов, як правило, притаманно жіночим персонажам.

---

¹³¹ Нежданно-негаданно / Реж. Эмиль Брагинский. СССР: Киностудия «Мосфильм». Творческое объединение комедийных и музыкальных фильмов. 1982. 3:23.

Розділ 3 Зображення житла у фільмах та його роль у житті героїв

У досліджуваних фільмах можемо помітити, що житло стає відображенням світобачення, життєвого устрою чи характеру героїв стрічок. Як правило, на це вказують предмети, що оточують персонажів. До прикладу, звернемо увагу на квартиру Афанасія Борщова із фільму «Афоня» (1975)¹³². Чоловік проживає в однокімнатній квартирі в п'ятиповерховому будинку, працює сантехніком та зловживає алкоголем, що псує його репутацію і негативно впливає на життя. У квартирі головного героя з меблів можемо побачити: ліжко, один круглий стіл у кімнаті, один кухонний стіл та декілька стільців. Також, холодильник, плиту, 2 раковини, ванну, туалет. До того ж, більшість з переліченого у занедбаному стані. Крім цього, привертають увагу обірвані та брудні шпалери,¹³³ порвані плакати на стінах¹³⁴, розбите дзеркало у ванній¹³⁵, пляшки з-під алкоголю на підлозі¹³⁶ та на столі¹³⁷. Неохайний інтер'єр ніби доповнює та підкреслює недолугість та пияцтво Афанасія.

У фільмі «За сімейними обставинами» можемо прослідкувати, як квартира вказує на професійну приналежність або зайнятість персонажів. Житло Миколи Павловича - майбутнього чоловіка головної героїні Галини дозволяє зрозуміти, що тут проживає художник ще до того, як це буде озвучено у стрічці. На це вказує низка картин у домі, малюнок на всю стіну в абстрактному стилі¹³⁸, безліч рамок від картин, полотна з портретами та малярські приналежності на столі¹³⁹.

---

¹³² Афоня / Реж. Георгий Данелия. Киностудия «Мосфильм», Экспериментальное творческое объединение, 1975.

¹³³ Там само – хв. 7:27.

¹³⁴ Там само – хв. 38:49.

¹³⁵ Там само – хв. 31:05.

¹³⁶ Там само – хв. 9:14.

¹³⁷ Там само – хв. 21:04.

¹³⁸ По семейным обстоятельствам / Реж. Алексей Корнеев. СССР: Киностудия: «Мосфильм». Творческое объединение телевизионных фильмов. 1977. Хв. 49:28.

¹³⁹ Там само – хв. 52:38.

У телекартині «Неочікувано-негадано» інтер'єр та предмети розповідають глядачам про матеріальне забезпечення мешканців житла. У фільмі представлена квартира професора Краснап'єрова, до якої після його смерті переселяється племінниця чоловіка - Жанна. У помешканні можемо побачити: величезний камін¹⁴⁰, масивні меблі декоровані різьбою та дорогими тканинами, фарфорові та бронзові предмети, оригінальні картини художників Саврасова, Сурікова, Каровіна¹⁴¹, кришталеві люстри, срібний посуд¹⁴² тощо. Друзі та знайомі головної героїні багате житло Жанни порівнюють із музеєм та «фантастикою»¹⁴³. Тобто, у згаданому фільмі приклад матеріального забезпечення є радше винятком, аніж тенденцією.

Кінознавець Валерій Гошовський у своїй праці «Кінематограф між «відлигою» та «гласністю»» (2007) підкреслює, що фільмам 1970-х характерна «естетична одноманітність». Що полягає у зображенні вишуканих інтер'єрів, достатку предметів одягу та побуту. Автор наголошує на тому, що режисери у своїх постановках завищують рівень життя своїх персонажів. У фільмах періоду «застою» вдаються до післявоєнної тенденції зображення кінодійності. Тобто, коли реальність показується не такою якою вона є, а якою має бути. Такий прийом зображення «гарної картинки» мав на меті зацікавити глядача та як стверджує автор показати картину «справжнього процвітання та повного щастя на яке потрібно ще трохи почекати».¹⁴⁴

Достаток та матеріальну забезпеченість персонажів можемо прослідкувати і у нашій вибірці фільмів. Нижче у таблиці окреслено, які предмети побуту та інтер'єру фігурують у стрічках. До таблиці не увійшли досліджувані фільми, у яких не зображують квартири. До прикладу, у теле/кіно стрічках «Ключ» та «Непосиди» сюжет побудований безпосередньо навколо

---

¹⁴⁰ Нежданно-негаданно / Реж. Эмиль Брагинский. СССР: Киностудия «Мосфильм». Творческое объединение комедийных и музыкальных фильмов. 1982.. Хв. 22:15.

¹⁴¹ Там само - Хв. 23:40, 33:05.

¹⁴² Там само - Хв. 30:25.

¹⁴³ Там само - Хв. 31:45, 8:02.

¹⁴⁴ Головской В. Кинематограф 1970-х: между «оттепелью и гласностью» Москва, 2004. С. 173.

житлового будівництва. Також, варто враховувати, що у фільмах зображуються не всі кімнати у квартирі, що робить перелік предметів інтер'єру неповним. У таблиці згадуються ті об'єкти, на яких було зацентовано увагу у розмовах героїв, з якими взаємодіють персонажі та ті предмети, яким було відведено окремий кадр у фільмі.

Таблиця2 . Предмети побуту та інтер'єру, зображені у фільмах

Назва фільму	Перелік предметів у квартирі
«Спільна стіна» (1972)	Рояль, торшер, раковина, газова плита, кухонний стіл, патефон;
«Маленькі комедії великого будинку» (1974)	<i>Сім'я інженерів</i> : Телефон, телевізор, стільці та крісла із чеського, польського, румунського гарнітуру, стіл із югославського гарнітуру «Роджерс», трельяж, «горка», канапе, козетка, секретер, холодильник, килими, журнальний стіл з інкрустацією, фінські покривала на ліжках, приймач «Sony».
«Іронія долі» (1975)	<i>Двокімнатна квартира Євгена</i> : телефон, холодильник, білий кухонний гарнітур, піаніно, стелаж з книгами. <i>Двокімнатна квартира Надії</i> : холодильник, стелаж із розкладним ліжком, торшери, стіл кухонний, вбудовані шафи, секретер, телевізор, журнальний стіл.
«За сімейними обставинами» (1977)	<i>Двокімнатна квартира Галини</i> (25 м, 15 м): телефон, піаніно, газова плита,

	обідній стіл, кухонний гарнітур, килим на стіні, великий круглий стіл, розкладний диван, торшери, стелажі.
«Кішка на радіаторі» (1997)	<i>Однокімнатна квартира подружжя Кузнєцових:</i> телефон, сервант, холодильник, програвач, пилосос, полотер (електричний), праска, великий круглий обідній стіл, фен, мікрохвильова піч, кавомолка, невелика власна бібліотека, швейна машина, торшери, телевізор, сервант.
«Старий Новий рік» (1980)	<i>Трикімнатна квартира у сім'ї робітника заводу Собейкених:</i> телефон, пилосос, телевізор, піаніно (2 шт.), килим на стіні, великий квадратний обідній стіл, декілька столів для іншого призначення, холодильник, торшери, газова плита, білий кухонний гарнітур, магнітофон «Маяк 202». <i>Трикімнатна квартира сім'ї інженера-розробника Полуорлових:</i> телефон, піаніно телевізор, пилосос, витяжка, газова плита, червоний кухонний гарнітур, холодильник, подвійна раковина, великий круглий обідній стіл, стелаж на стіну із власною бібліотекою, крісла та

	дивани, що не мають розкладної функції.
«Неочікувано-небажано» (1982)	<i>Квартира Жанни</i> : телефон, камін, масивні меблі декоровані різьбою та дорогими тканинами, фарфорові та бронзові предмети, оригінальні картини художників, кришталеві люстри, срібний посуд, дзеркала з позолотою.

Тобто, у досліджуваних фільмах герої не живуть у злиднях, а радше навпаки – забезпечені всіма можливими на той час культурними, технологічними благами та модним гарнітуром. Навіть, у випадку вже згаданого фільму «Афоня» головний герой має житловий мінімум для забезпечення комфортного життя. З таблиці бачимо, що у фільмах фігурують музичні інструменти, різні електричні прилади, власні бібліотеки тощо. Окреслені предмети, як правило, підкреслювали рівень достатку у родині¹⁴⁵.

Значний акцент на забезпеченості робиться у фільмі «Старий Новий рік»). Герої фільму – сім'я робітника Собейкена випадково замовили 2 піаніно та вирішили залишити обидва екземпляри у себе в квартирі, щоб демонструвати для інших свій рівень достатку. Персонажі сприймають піаніно не за його призначенням, а як частину інтер'єру. Те саме стосується холодильника, який родина вирішила поставити у центрі квартири, щоб «його було видно всім»; також була ідея накрити його серветкою з мереживом¹⁴⁶.

Наталія Лебіна у своїй праці «Пасажири ковбасного потяга» (2018) згадує термін «*вещизм*» як виражену соціальну характеристику брежньовського

¹⁴⁵ Лебіна Н. Пассажиры колбасного поезда: этюды к картине российского города 1917–1991. Москва, 2019. С. 326

¹⁴⁶ Стрый Новый год / Реж. Наум Ардашников, Олег Ефремов. СССР: студия: Мосфильм. Творческое объединение телевизионных фильмов 1980. Хв.

періоду. Дане поняття трактується як: «*підвищений інтерес до речей та прагнення володіти предметами у шкоду духовним принципам*»¹⁴⁷.

Окреслене явище офіційно засуджувалось радянською ідеологією. Вияви «*вещизму*» та його засудження у формі висміювання зображуються у 5 фільмах нашої вибірки. Підкреслимо, що мова йде виключно про бажання володіти речами, що стосуються житла та його інтер'єру.

Стівен Харіс наголошує на взаємозв'язку масового житлобудівництва та попиту на меблі, а також інших предметів інтер'єру¹⁴⁸. Поява малогабаритних панельних будників вимагала меблів відповідного параметру. Для предметів інтер'єру першої половини ХХ століття були характерні масивність та декоративність, що непрактично виглядала у невеликих квартирах періоду пізнього соціалізму. Підкреслимо, що у сталінський період меблі не були доступним товаром для більшості.¹⁴⁹ У хрущовський період створюються нові дизайни предметів інтер'єру, що відповідає стандартам нової квартири. Характерними стають малогабаритні меблі з можливістю мати декілька призначень. До прикладу: розкладний диван та крісла, що ставали ліжком, шафи з розсувною полицею, що використовувалась як невеликий стіл для письма, розсувні столи, що збільшувало стіл у розмірі, вбудовані у стіну шафи, що візуально робили квартиру просторішою тощо¹⁵⁰.

Попередньо було окреслено, що квартири героїв фільмів періоду «застою» облаштовані численними предметами побуту, сучасними на той час меблями, та різними електричними приладами. У досліджуваних фільмах бажання накопичування речей гіперболізується, що відповідно стає об'єктом висміювання. Проте, при цьому, окреслене явище, як правило негативно впливає на життя героїв. До прикладу, у фільмі «Старий Новий рік» сюжетна

---

¹⁴⁷ Лебина Н. Пассажиры колбасного поезда: этюды к картине российского города 1917–1991. Москва, 2019. С. 680.

¹⁴⁸ Harris S. Communism on Tomorrow Street Mass Housing and Everyday Life after Stalin, Washington, 2012. P. 41.

¹⁴⁹ Там само - С. 40.

¹⁵⁰ Там само - С. 45.

лінія побудована навколо переїзду у нову квартиру та «вещизму», що проявляється в облаштуванні нової квартири. У телевізійній стрічці зображено життя двох сімей - робітника та інженера. Родина останнього дивується як голова сімейства на початку фільму намагається позбутись всіх речей та меблів у квартирі. Паралельно, зображується переїзд родини робітника та низка конфліктів через те, що герої не можуть дійти до консенсусу щодо облаштування інтер'єру. Зокрема, висміюється прагнення до наживи сімейства, що доходить до абсурду. Згодом, голова родини доходить до висновку, що речі та бажання мати багато облаштовану квартиру псує стосунки у родині. Наприкінці фільму обидва головних герої зустрічаються та погоджуються, що окреслене є ознакою «куркульства» та не приносить особисто їм «сімейного щастя».

У телевізійній стрічці «Маленькі комедії великого будинку» висміюється сюжет сварки подружжя. Показано жінку, яка захоплена облаштуванням квартири меблевими новинками, та чоловік, який не розуміється на цьому. Для голови сімейства є зовсім не зрозумілим, де, у яких місцях знаходяться його речі. Чоловік плутає трельяж з «горкою», «горку» з канапе, канапе з козеткою, трельяж називає грильяж і тд. Таке нерозуміння речей у домі викликає невдоволення у жінки. Також, чоловік скаржиться на те, що його жінка витратила багато грошей на канапе, і сім'я через це не змогла поїхати на відпочинок. Згодом, висвітлюється сюжет де голова сімейства пропонує грабіжнику забрати всі його речі з квартири. Проте злодій відмовляється. Додаємо діалог:

Грабіжник: я грабувати відмовляюсь. Ти шахрай та спекулянт! Сам все награвував, а на мене хочеш все скинути! Не прикидайся! Ти живеш як магнат!

Чоловік: нічого ти не розумієш! Чи я схожий на магната? Я інженер! Клянусь! Моя жінка також інженер. Все, що ти бачиш у квартирі куплене за зароблені гроші. Тільки я вже цього всього бачити не можу!

Грабіжник: а чого тоді купуєш?

Чоловік: я слабкий та в'ялий. Жінка все це любить, а я її люблю¹⁵¹.

---

¹⁵¹ Маленькие комедии большего дома / Реж. Валентин Плучек. Москва. Студия: Творческое объединение «Экран». 1974. Хв. 54:50-55:21.

У телефільмі «Кішка на радіаторі» зображується сварка подружжя, які мали розлучитись. При цьому, весь сюжет побудований на тому, як чоловік та дружина намагаються «справедливо» розділити між собою домашні речі та меблі у квартирі. Чоловік поступається майном жінці та залишає помешкання зі словами: *«Тобі квартира важливіше!»*¹⁵²

Багато облаштована квартира, як причина життєвих негараздів, зображується у фільмі «Неочікувано-негадано». Про це говорить сварка головної героїні Жанни та її подруги. Остання залишає її зі словами: *«Я не буду з тобою спілкуватись, для тебе я тепер класова ворожнеча! Мільйонерша!»*¹⁵³. Ба більше, гарне помешкання стає спокусою для грабіжників та спекулянтів, які намагаються залицятись до молодої дівчини. Сама жінка визнає, що матеріальні цінності псує її життя та не роблять щасливою: *Я від багатства поптіла»*¹⁵⁴, *«я від картин та антикваріату щасливішою не стала», «я скасувала б, всі заповіти, хай все перейде державі»*¹⁵⁵.

Крім цього, акцентується увага на тому, що майно дівчини у квартирі не робить її справді цікавою людиною для інших. Навіть, закоханий у неї чоловік у розмовах із Жанною відволікається на численні картини на стінах¹⁵⁶. Внаслідок чого, дівчина закриває всі картини газетами. Проте, вкінці фільмі її все одно грабують, що не викликає смутку та переживань у героїні.

В окреслених прикладах висміювання та, відповідно, засудження «вещизму» пов'язуємо із пропагандою радянського ідеалу скромності. Концепт ідеалу радянської людини неодноразово обговорювався на партійних з'їздах від самого початку утвердження радянської влади. У контексті нашої теми згадаємо ХХІІ з'їзд партії, що відбувся 31 жовтня 1961 року, коли було

---

¹⁵² ¹⁵² Маленькие комедии большего дома / Реж. Валентин Плучек. Москва. Студия: Творческое объединение «Экран». 1974. - Хв. 7:50.

¹⁵³ Нежданно-негаданно / Реж. Эмиль Брагинский. СССР: Киностудия «Мосфильм». Творческое объединение комедийных и музыкальных фильмов. 1982.

¹⁵⁴ Там само - Хв. 25:50.

¹⁵⁵ Там само – Хв. 27:04.

¹⁵⁶ Там само - Хв. 01:00:00.

прийнято Третю програму партії¹⁵⁷. У «Моральному кодексі будівника комунізму», що вміщений у програмі, наголошено, що рисою цього «будівника» є: «Чесність і правдивість, моральна чистота, **простота та скромність** у суспільному та особистому житті; непримиренність до несправедливості, дармоїдства, нечесності, кар'єризму, **захланності;**»¹⁵⁸.

Як правило, ідеал «радянської людини» протиставлявся «буржуазним нормам поведінки». До яких радянська ідеологія відносила: жадібність, егоїзм, користолюбство, жорстокість, прагнення до наживи тощо¹⁵⁹. Як було окреслено вище, головного героя фільму «Маленькі комедії великого будинку» грабіжник обзиває «магнатом», адже у того гарно облаштована квартира. У фільмі «Старий Новий рік» Петро Полууорлов скаржиться дружині за наявність низки непотрібних речей та пов'язує практику накопичування із Заходом: «Потрібно скоротити потреби за принципом «Купив Іванов і я куплю». Це американський принцип! А ми так жити не будемо!»¹⁶⁰.

Водночас, можемо помітити, що у житті персонажів, «квартирне питання» може фігурувати і в позитивному контексті. До прикладу, головна героїня фільму «Неочікувано-негадано» познайомилась зі своїм чоловіком у бюрократичній уставі, коли той консультував її щодо спадку (квартири) від її померлого дядька. Героїня фільму «За сімейними обставинами» випадково знайомиться з майбутнім чоловіком Миколою Павловичем через потребу розміняти квартиру. Герої фільму «Іронія долі» також знайомляться та закохуються в одне одного через плутанину із житлом. Знайти своє кохання на будівництві прагне головна героїня фільму «Непосиди» та відправляється на будову до Сибіру.

---

¹⁵⁷ Програма КПСС Принята XXII съездом КПСС. Джерело: https://leftinmsu.narod.ru/polit_files/books/III_program_KPSS_files/116.htm#1 (дата відвідування: 15.05.2023.)

¹⁵⁸ Там само

¹⁵⁹ Там само

¹⁶⁰ Стрый Новый год / Реж. Наум Ардашников, Олег Ефремов. СССР: студия: Мосфильм. Творческое объединение телевизионных фильмов 1980. Хв. 10:30.

***

У фільмах періоду «застою», як правило, житло облаштоване всіма необхідними благами: сучасними на той час меблями та предметами побуту, музичними інструментами та електричними приладами. Зазвичай, квартири та їхній інтер'єр, а також різні предмети побуту допомагають розкрити персонажів у проаналізованих нами фільмах. У деяких випадках, зображення житла дає зрозуміти глядачам професійну приналежність, може підкреслювати негативні риси героїв або ж показує матеріальну забезпеченість.

У досліджуваних фільмах житло зображується як можливість зустріти кохання, але водночас і як причина життєвих негараздів. У другому випадку, згадується схильність радянських громадян цього періоду до накопичення матеріальних благ, що його дослідники окреслюють як «вещизм». Згадане явище висміюється та є каталізатором конфліктів у фільмах. Як правило, у кінці стрічки герої фільму розуміють, що матеріальні речі не є їхнім власним щастям. Окреслений сюжет пов'язуємо із пропагованим ідеалом радянської людини, яка бути скромною.

Висновки

Проблема нестачі житла існувала протягом всього періоду існування Радянського Союзу. Покращити загальну житлову ситуацію намагалося керівництво держави у різні періоди, у різний спосіб: через націоналізацію житла, запровадження практики «ущільнення», створення «комуналок», будівництво «сталінських помешкань», «хрущовок», «брежнєвок».

Крім цього, радянське житло ставало інструментом для виховання суспільства. «Ущільнення» та комунальний принцип проживання передбачало формування явища «взаємного нагляду», відповідно, «ідеологічного виховання». Малогабаритні помешкання пізнього соціалізму мали на меті сформувати нову культуру радянського повсякдення відміну від західного світу. Більшу частину свого часу населення мало приділяти роботі, дім мав бути лише тимчасовим місцем відпочинку. А система отримання житла від держави за певні «заслуги», мала спонукати населення до праці та до лояльності партії. Намагання вирішити житлову ситуацію знайшло відображення у різних джерелах культури та інформації: пресі, кіно, анекдотах, літературі, телебаченні тощо. Також, «житлове питання» стало каталізатором до формування культури повсякдення та поведінки радянської людини. Зокрема, це призвело до тенденції мати раніше невідомі та недоступні речі «технологічного прогресу» для формування власного простору. Що, відповідно, вплинуло на розповсюдження телевізорів серед населення та на популярність телебачення.

Початки радянського телебачення простежуються у 1930-х роках. Проте, Друга світова війна сприяла припиненню розвитку ТБ. Для радянської влади поштовхом до зацікавлення та експериментами над телебаченням були: Холодна війна, культурні обміни країнами Заходу, підкреслення технологічної рівності з країнами Європи та США. Крім цього, телебачення мало свої переваги: донесення інформації шляхом поєднання водночас візуальних та вербальних параметрів, можливість охопити усі категорії населення,

відсутність впливу іноземних країн на радянську телемережу. Що, відповідно, перетворювало телебачення на важливий інструмент пропаганди.

У добу «відлиги» вбачаємо спроби «опанувати» телебачення: проводяться прямі ефіри, створюються телепередачі тощо. У брежнєвський період відбувається активний розвиток даної сфери. Зокрема, значну увагу приділено питанням, як зацікавити та утримати аудиторію.

Для населення телевізори стають бажаним предметом побуту в домівках. У період «застою», телебачення виступає як спосіб проведення власного дозвілля. Характерним є активний розвиток даної сфери. Типовим явищем брежнєвського телебачення стають телефільми та телесеріали. Крім цього, кінофільми також активно транслюються для телеаудиторії.

Серед населення значною популярністю користуються комедійні фільми. Для радянської влади гумор також, міг використовуватись «у своїх цілях». Як правило, ставав інструментом для конструювання можливих рамок соціальної критики. Негативні риси чи дії персонажів зображувались як винятки. Відповідно, це мало формувати гумористичний характер фільму. Також, у період «застою» радянські теле/кінопродукти орієнтовані на зображення споживацької культури та індивідуалізації простору. Відтепер, житло головних героїв стає одним з основних місць дії у фільмі.

У комедійних теле/кінофільмах брежнєвського періоду можемо помітити тенденцію до висвітлення тем, що пов'язані із «житловим питанням». «Квартирні проблеми» є основою сюжетів фільмів: «Старий Новий рік», «Ключ», «Неочікувано-негадано», «Іронія долі», «За сімейними обставинами», «Маленькі комедії великого будинку», «Кішка на радіаторі», «Спільна стіна», «Етюд для доміно з роялем», «Непосиди». У нашій роботі ми звернули увагу, на яких аспектах «житлового питання» акцентують увагу окреслені фільми.

Зокрема, у теле/кінострічках можемо побачити механізм отримання житла. Як правило, даний аспект «житлового питання» не іронізується, але є доволі інформативним. Герої стрічок отримують житло від держави: за

заслуги, роботу, через програму «покращення наявних житлових умов», також, долучаються до кооперативів, розміну житлової площі тощо. На нашу думку, зосередження уваги на способах отримання житла має підкреслювати доступність квартир та можливість мати житло у Радянському Союзі.

Ще одним аспектом «житлового питання», що можемо помітити у фільмах періоду «застою», є зображення недоліків, що пов'язані із житлобудівництвом. Підкреслимо, що не у всіх досліджуваних фільмах можемо помітити дане явище. Дефекти у квартирах, що виникли під час будівництва, зазвичай лягають на відповідальність «місцевого керівництва». При цьому, згадки про побутові проблеми у квартирах є радше іронічними, що, інколи можуть розвеселити самого героя фільму. Проте, в жодному разі не сприймаються персонажами як значні недоліки, що негативно впливають на їхнє життя. При цьому, вони виступають частиною буденності. Відповідно, фільми виглядають більш реалістичними, що таким чином мало зацікавити аудиторію.

Житло може бути і причиною життєвих негараздів, так і можливістю знайти «своє щастя». У другому випадку, квартира стає можливістю для нових знайомств, що зазвичай, закінчуються позитивно – персонажі знаходять своє кохання. У першому випадку висміюється «вещизм». Комічним елементом є манія героїв облаштувати гарно квартиру, яка, як правило, доходить до абсурду. Зазвичай, жінка зображується як ініціатор здобуття більших матеріальних благ та кращої квартири. «Вещизм» негативно впливає на стосунки між персонажами. Проте, завжди наприкінці фільму герої визнають, що меблі, інші предмети побуту та велика квартира не робить їх щасливими. Окреслену тенденцію пов'язуємо із пропагуванням скромності як ідеалу радянської людини. У таких випадках бажання до накопичення висміюється та пов'язується із «буржуазною мораллю».

Проте, попри висміювання практики накопичення, зазвичай, квартири у фільмах облаштовані всіма можливими благами: гарними інтер'єрами, сучасними на той час меблями та предметами побуту, музичними

інструментами та електричними приладами тощо. Крім цього, облаштування помешкання доповнює та розкриває персонажів фільмів.

Таким чином, теле/кінофільми періоду «застою» також реагують на провадження житлової кампанії. «Житлове питання» фігурує у стрічках комедійного жанру. Їхній аналіз дає зрозуміти які аспекти житлової політики стали об'єктом для висміювання. Отримані результати можуть бути використані у подальших дослідженнях що присвячені зображенню «житлового питання» у різних культурно-просвітницьких джерелах інформації.

Список джерел та літератури

Джерела: (основна вибірка):

1. Ирония судьбы, или с легким паром / Реж. Эльдар Рязанов. Киностудия «Мосфильм». 1:39:58 (с.1)
Ирония судьбы, или с легким паром / Реж. Эльдар Рязанов. Киностудия «Мосфильм». 1:24:25 (с.2)
2. Ключ / Реж. Алексей Корнеев. Москва: Студия: Творческое объединение «Экран».1980. 2:12:55
3. Кошка на радиаторе / Реж. Сергей Свляхишвили. СССР: Студия центральное телевидение 1977. 48:+26
4. Маленькие комедии большого дома / Реж. Валентин Плучек. Москва. Студия: Творческое объединение «Экран».1974 1:10:39 (с.1)
Маленькие комедии большого дома / Реж. Валентин Плучек. Москва. Студия: Творческое объединение «Экран».1974 1:21:09 (с.2)
5. Нежданно-негаданно / Реж. Эмиль Брагинский. СССР: Киностудия «Мосфильм». Творческое объединение комедийных и музыкальных фильмов. 1982. 1:21:40
6. Непоседы / Реж. Виктор Иванов, Абрам Народинцкий 1968. Киностудия им. Довженко. 1:06:43
7. Общая стена / Реж. Нодар Манагадзе. Грузия: Грузия-фильм по заказу Гостелерадио СССР. 1972. 15:56
8. По семейным обстоятельствам / Реж. Алексей Корнеев. СССР: Киностудия: «Мосфильм». Творческое объединение телевизионных фильмов. 1977. 1:03:53 (с.1)
По семейным обстоятельствам / Реж. Алексей Корнеев. СССР: Киностудия: «Мосфильм». Творческое объединение телевизионных фильмов. 1977 1:05:49 (с.2)

9. Стрый Новый год / Реж. Наум Ардашников, Олег Ефремов. СССР: студия: Мосфильм. Творческое объединение телевизионных фильмов 1980. 1:09:35 (с.1)
Стрый Новый год / Реж. Наум Ардашников, Олег Ефремов. СССР: студия: Мосфильм. Творческое объединение телевизионных фильмов 1980. 1:03:30 (с.2)
10. Этюд для домино с роялем / Реж. Головня Евгения, Дуров Лев, Нона Мордюкова. Москва: ТО «Экран». 1982

Додаткова вибірка/інші фільми:

1. Ninotchka / Direct. Lubitsch E. Metro-Goldwyn-Mayer. 1939. 1:50:30.
2. Афоня / Реж. Георгий Данелия. Киностудия «Мосфильм», Экспериментальное творческое объединение, 1975. 1:27:19.
3. Позднее свидание / Реж. Владимир Григорьев. СССР: Киностудия «Ленинфильм», Второе творческое объединение. 1980. 1:34:28.
4. Уплотнение / Реж. Пантлеев А. Пашковский Д. Долинов А. Киностудия Ленинфильм . 1918. 28:45.

Література:

Монографії, збірки статей, статті:

1. Bönker K. Television and Political Communication in the Late Soviet Union. London: Lexington Books. 2016. 295 p.
2. Chatterjee C. Ransel D. Everyday Life in Russia Past and Present. Bloomington: Indiana University Press, 2015. 430 p.
3. Denis Kozlov, Eleonory Gilburd, eds., The Thaw, Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960s. Toronto: University of Toronto press. 2013. 520 p.
4. Evans C. E. From Truth to Time: Soviet Central Television, 1957-1985. Berkeley: University of California. 2010. 208 p.

5. Fedorova M. "Give Me the Book of Complaints": Complaint in Post-Stalin Comedy. *Laboratorium*.2014. №3. P.82.
6. Fitzpatrick S. *Everyday Stalinism: Ordinary Life Extraordinary Times: Soviet Russia In the 1930s*. Oxford Press. 2000
7. Harris S. *Communism on Tomorrow Street: Mass Housing and Everyday Life after Stalin* .Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center. 2013. 394 p.
8. Karl Schlögel, *The Soviet Century: Archaeology of a Lost World*
9. Kotkin S. The search for the socialist city. *Russian History*. 1996. Vol. 23, no. 1– 4. 231 – 261 p.
10. Michaels A. Navigating treacherous waters: soviet satire, national identity, and georgii daneliia's films of the 1970s. *Historical Journal of Film, Radio and Television* Vol. 29, No. 3, 2009, 343 – 364 p.
11. Mickiewicz E. *Split signals: Television and Politics in the Soviet Union*. New York: Oxford university press. 1998. 299 p.
12. Prokhorov A., Prokhorova E. *Film and Television Genres of the Late Soviet Era*. New York: Bloomsbury. 2017. 321 p.
13. Reid S.E. *The Meaning of Home: "The Only Bit of the World You Can Have to Yourself"*. Palgrave Macmillan, 2006 145-170 p.
14. Renaud B. The housing system of the former Soviet Union: Why do the soviets need housing markets. *Housing Policy Debate* Volume 3, 1992. P.874.
15. Roth-Ey K. *How the Soviet Union built the media empire that lost the cultural Cold War*. Ithaca: Cornell univ. press, 2011. 328 p.
16. Russell M. *Soviet Montage Cinema as Propaganda and Political Rhetoric*. The University of Edinburgh 2009. 272 p.
17. Siegelbaum L. W. *Borders of Socialism: Private Spheres of Soviet Russia*, Palgrave Macmillan, 2006 P.152.
18. Susan E. Reid. Khrushchev modern. Agency and modernization in the Soviet home. *Cahiers du monde russe*. 2006. p. 227-268

19. Varga-Harris C. *Stories of House and Home: Soviet Apartment Life during the Khrushchev Years*. New York, 2015. 226 p.
20. Аркус Л. Васильева И. Павлова И. Новейшая история отечественного кино. 1986–2000. Кино и контекст. Т. IV. СПб, 2002
21. Бачинський Д., Янковська О. Реформи в УРСР у соціальній сфері (1950–1960-ті рр.): житлове забезпечення. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Вип. 18. Київ, 2013. С. 139.
22. Беккер С. «Жилищная революция» в СССР во второй половине 1950-х – начале 1960-х гг.: значение и итоги. Стриж. 2018. №3. 26 с.
23. Головской В. Кинематограф 1970-х: между «оттепелью и гласностью» Москва: Материк. 2004. С. 118
24. Жук С. Советское общество и культура времён «холодной войны». История и археология. 2013. 388-431 с.
25. Журавльов Я. Тематика звернень громадян до ЦК КП України періоду «застою»: загальний огляд (за матеріалами Центрального державного архіву громадських об'єднань України). дис.... 07.00.01 / Інститут історії України НАН України, Київ, 2019
26. Журавльов Я. Тематика звернень громадян до ЦК КП України періоду «застою»: загальний огляд // з історії повсякденного життя в Україні. Київ: 2022. С. 415.
27. Колосова И. Особенности проектирования мебели для типового малогабаритного жилья в России в 1960–1970-е годы. Вестник. 2013, №4. 37-61 с.
28. Коляструк О. Вплив житлової реформи М. Хрущова на повсякденність радянського суспільства. Наукові записки. 2016. №24.
29. Косинова М. Активизация телевидения и видео в период «застоя» как один из факторов снижения кинопосещаемости
30. Косинова М. Кинорепертуар и зрительские предпочтения в эпоху «застоя». Вестник. 2016. №6. 255 – 261 с.

31. Косинова М. Прокатно-возвратный механизм советской кинематографии в период «застоя». *Сервис Plus*. 2016. № 2. С. 62–71
32. Лаас Н. Матеріальне повсякдення населення в українському радянському соціумі епохи «застою» (1965–1985 рр.). *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2011. №16. 175-192 с.
33. Лебина Н. Пассажиры колбасного поезда: этюды к картине российского города 1917–1991. Москва: Новое литературное обозрение. 2019. 584 с.
34. Лебина Н. Повседневность эпохи космоса и кукурузы. Деструкция большого стиля. Санкт-Петербург: Победа, 2015. 484 с.
35. Лотман Ю. М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллин: Ээсти Раамат, 1973. 92 с
36. Меерович М. От коммунального – к индивидуальному: неизученные страницы жилищной реформы Н. С. Хрущева, *Вестник*, 2016. 2-9
37. Мельниченко М. Советский анекдот (Указатель сюжетов). Москва, 2014. С.592.
38. Пилипенко И. Динамика жилищного строительства в республиках СССР в 1920–1980-е гг. *Вестник*, 2021. 9-43 с.
39. Плужник В.В. Социальная критика действительности в советском кинематографе 1970-х годов. *Мир культуры и культурология*. СПб., 2015. №4, 232 -235 с.
40. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба. / В. Смолій та інші. Київ: Істоичні нариси, 2015. 959 с.
41. Фомин В. Кино и власть. Советское кино: 1965 – 1985 годы. Документы, свидетельства, размышления. Москва: Материк, 1996. 371
42. Хрюкин Д «Жанр» как ключевая проблема советского кинематографа 1968–1985 гг. государство, кинематографисты, зритель. *Historical Sciences and Archaeology*. 2017, №2. 2- 11 с.

43.Юрчак А. Это было навсегда, пока не кончилось. Последнее советское поколение. Москва: Новое литературное обозрение, 2014. 664 с.

Джерела в електронному форматі:

1. Постановление ЦК КПСС, Совмина СССР от 28 мая 1969 г. № 392 «О мерах по улучшению качества жилищно-гражданского строительства. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/159582__528873 (дата відвідування: 03.10.2023).
2. Программа КПСС Принята XXII съездом КПСС. Джерело: https://leftinmsu.narod.ru/polit_files/books/III_program_KPSS_files/116.htm#1 (дата відвідування: 15.05.2023.)